

Avhandlingsrecensioner
Dissertation Reviews

När kroppen slöt sig och blev fast

Annelie Drakman: *När kroppen slöt sig och blev fast. Varför åderlåtning, miasmateori och klimatmedicin övergavs vid 1800-talets mitt*. Uppsala: Uppsala Studies in History of Ideas 49, 2018. 254 s. ISBN 978-91-5130-309-3.

1800-tallet var sekelet for de store og gjennomgripende forandringer innen medisinen. I det århundret ble medisinen grunnleggende forandret: medisinske praksiser og teorier som hadde funnet sted i opp til flere tusen år ble forlatt (som den for ettertiden så famøse årelatingen og såkalt evakuerende terapier – diarefremkallende midler, svettedrivende midler, brekningsmidler etc. I stedet kom anestesi, kirurgi, laboratorieforskning og bakteriologi. Under årets Garrison lecture (den amerikanske medisinhistorieforeningens hedersforelesning) løftet professor ved Harvard Shigehisa Kuriyama frem et uløst spørsmål innenfor faget medisinhistorie: hvordan kan det ha seg at klimamedisinen, evakuerende terapier, årelatning og miasmeteorer ble oppgitt på 1800-tallet? Hvis han hadde lest svensk, hadde han visst at nøyaktig dette spørsmålet var temaet for Annelie Drakmans velskrevne og velargumenterte avhandling *När kroppen slöt sig och blev fast*. Mye tidligere medisinhistorisk forskning antok at det var «den moderne» bakteriologiens gjennombrudd som satte dødsstøtet for disse «tradisjonelle» teoriene (Roy Porter: *The greatest benefit to mankind. A medical history of humanity from Antiquity to the present*. London, 1999; K. Codell Carter: *The decline of therapeutic bloodletting and the collapse of traditional medicine*. New Brunswick NJ, 2012). Samtidig har mange forskere påpekt at disse teoriene og praksisene da bakteriologien kom, stort sett allerede var forlatt. Som både Kuriyama og Drakman påpeker, er det svært få som virkelig har forsøkt å *forklare* denne endringen. Mye av medisinhistorien har vært opptatt av å finne ut av hvorfor slike årtusenlange praksiser ikke ble forlatt *tidligere*, ikke *hvorfor* endringen kom. I denne avhandlingen kombinerer Annelie Drakman sansehistorie, kritisk kroppshistorie og medisinhistorie i et ambisiøst forsøk på si noe helt nytt om denne perioden.

Det empiriske grunnlaget for avhandlingen er 2 500 provinsiallegers beskrivelser og problemformuleringer. Totalt sendte disse legene 8 807 rapporter til Sundhedskollegium i perioden 1820–1900, og de er nå alle digitalisert i medisinhistorisk databas. Drakman har undersøkt dem med henblikk på forholdet mellom kropp, omgivelser og typen av behandling. I tillegg har hun undersøkt arkivet til svenska provinsialläkareforeningen fra årene 1881–

1900, samt tidsskriftene *Hygiea* (1839–1900) og *Eira* (1878–1900), og endelig forelesningsnotater fra medisinstudiet i Uppsala på 1800-tallet. Med et digitalt kildemateriale som grunnlag er avhandlingen dessuten et bidrag til det fremvoksende forskningsfeltet digital humaniora. Drakman benytter imidlertid bare i mindre grad de store kvantitative mulighetene som finnes i dette feltet. Og det ville da også vært vanskelig innenfor de svært ambisiøse historiografiske og teoretiske rammene Drakman etablerer i sin avhandling. Historiografisk gjør hun en spennende kobling mellom sansehistorie, kroppshistorie og mer tradisjonell, utviklingsorientert medisinhistorie. Teoretisk inntar hun et konstruktivistisk perspektiv, og er informert av i særlig grad Ludwik Flecks begrep om tankestil og David Bloors strong programme.

I tråd med den konstruktivistiske og praksisorienterte inngangen velger hun å undersøke ikke de skiftende medisinske teorier, men hvilke *problem* legene gav oppmerksomhet og hvordan de forsøkte å løse dem. Altså: spørsmålet er hvordan provinsiallækare forebygde, diagnostiserte, kontrollerte, håndterte og behandlet syke kropper og hva de mente var sykelige tilstander gjennom 1800-tallets gang. Drakmans argument er at det finnes tre ulike perioder i løpet av 1800-tallet: 1820–1865 var *flödeshanterande*, det vil si at den var innrettet på å håndtere flyt inn i, ut av og inne i kropper. Mellom 1840 og 1870 begynte legene så, i henhold til Drakman, å verne grensen mellom kropp og omgivelser. Denne mellomperioden ble så endelig avløst av en *gränsskyddande medicin*, som ble dominerende etter 1865. Denne *gränsskyddande* medicin er, i følge Drakman, årsaken til hvorfor behandlinger som årelating, evakuerende terapier, miasmeteorier og klimamedisinen ble oppgitt på 1800-tallet, ikke laboratoriets inntog i medisinen eller at medisinen ble gjenstand for vitenskapeliggjøring.

Etter å ha redegjort kort for provinsiallegenes bakgrunn i kapittel 2 – deres utdanning, sosiale ståsted og rapportering til myndighetene, går Drakman over til å beskrive de «flödeshandterande» kroppsuppfatninger i tidsperioden 1820–1865. Mens eksisterende historiografi har hevdet at behandlinger som årelating og andre terapier som påvirket kroppsvæskene hadde som formål å skape balanse, demonstrerer Drakman gjennom en analyse av dette store materialet at målet med behandlingene var å opprettholde *flyt* – av luft, vann og kroppsvæsker. Det medisinske problem legene forsøkte å løse var ikke mangel på balanse, men heftig, ujevn eller utilstrekkelig flyt av væsker. Behandling som brekkmiddel, renselser, urindrivende medisin, svettefremkallende midler, og diverse sårframkallende midler som «spanske fluer», ble brukt for å få væsker til å strømme fritt. Målet med behandlingen var altså ikke primært å fjerne skadelige stoffer (selv om det også kunne være viktig), men å *gjenopprette flyten* – ut av, men også inne i kroppen. Spesielt argumenterer Drakman for at visse terapiformer – som kjølede eller varme omslag, froteringer og fotbad ikke gir mening dersom hovedformålet var å kvitte

seg med væsker. Derimot gir det mening hvis hovedformålet var å opprettholde flyt. Pasientens symptomer, slik legene gjenforteller dem, bærer preg av at også de forstod sitt hovedproblem som mangel på flyt – stadig gjenkommende er symptomer som følelse av tyngde og forstoppelse. Årelating står i en stilling for seg siden den er langt mer beskrevet enn de andre terapiformene. Mange medisinhistorikere har ment at legene hadde mistet troen på årelating allerede på 1800-tallet, og at grunnen til at den allikevel fortsatte var at legene gjennom det kunne opprettholde sin makt (Carter: *The decline of therapeutic bloodletting*) eller gjennomføre et sosialt rituale i mangel av noe bedre (Charles E. Rosenberg: *The care of strangers. The rise of America's hospital system*. New York, 1987). Mot dette hevder altså Drakman at disse terapiene ble utført for å oppnå fysiologiske forandringer i pasientenes kropp.

Mens Drakman i kapittel 3 kan trekke på tidligere kroppshistorisk forskning som har vist tilsvarende kroppoppfatninger i tidligere perioder (Barbara Duden: *The woman beneath the skin. A doctor's patients in eighteenth-century Germany*. Cambridge MA, 1991), er kapittel 4 et så vidt jeg kan forstå, fullstendig originalt argument – nemlig at klimamedisinen, og de viktigste smittespredningsteoriene som miasmeteorien og kontagioanismeteorien må forstås under samme ramme: siden kroppen er i kontinuerlig kontakt med sine omgivelser, er det også i omgivelsene viktig å opprettholde flyt av væsker og luft. Denne flyten av luft mente man det nærmest var umulig å påvirke, og derfor gikk legenes forebyggende arbeide på å opprette barrierer mellom kropp og omgivelse. Mens kontagionismeteorien i medisinhistorien ofte har blitt forstått som «forløper» til bakteriologien, argumenterer Drakman for at både miasmatiske og kontagionistiske smittespredningsteori var kjennetegnet av det førmoderne prinsippet om flyt. Dette prinsippet karakteriserte i følge Drakman landskap og geografi like mye som kropp, og fuktighet og temperatur i omgivelsene gjorde kroppene mer eller mindre åpne og mottagelige mot påvirkning utenfra. Sirkulasjon av luft og vann virket inn på kroppens flyt av væsker. Væskestrømmen ut av og inn i kroppen ble forandret avhengig av kvaliteten i den omgivende luften. Hvis flyt av luft og vann i naturen utenfor stoppet opp, førte det til forråtnelse, sykdom og død hos mennesket som bodde i den. I henhold til dette perspektivet var myr (träsk) farlig fordi væsker stagnerte der og førte til forråtnelse, og luft ble spredt via tåke og forårsaket epidemiske utbrudd av sykdom. Slik tidligere kroppshistorikere, med støtte i blant annet Michail Bachtin, har argumentert for den tidlige moderne kroppen, argumenterer Drakman for at 1800-tallets kropp, slik de fremstår i provinsiallegenes rapporter, er åpne, sårbare og følsomme for ytre påvirkning. Luft kunne forsere hudens porer, pustes inn eller svelges. Provinsialläkarens smittforebyggende arbeid gikk ut på å få mennesker til å unngå fremmede mennesker og skadelig luft. Kroppen var svak og passiv i relasjon til smitte – og legens oppgave var å opprette barrierer

mellom kropp og omgivelser. Velbygde hus skulle være robuste og solide, og menneskene måtte ha godt med klær på. Røkninger kunne forhindre miasme, og tykke kroppslag av fett og smuss kunne være et beskyttende lag som holdt varmen. Motstandskraft var noe som ble tilført utenfra. Kroppen var i prinsippet svak, og måtte tilføres styrkende substanser som mat og medisiner.

Kapittel 5 og 6 viser hvordan omgivelsenes innflytelse på slutten av 1800-tallet ble stadig mindre bestemmende, og i økende grad ansett som noe menneskene kunne påvirke selv. Sanatorier og badeanstalter vokste frem og det ble sunt å bevege seg utendørs. Denne gryende naturinteressen kom ikke, i følge Drakman, som en reaksjon på urbanisering og industrialisering, men som et resultat av at forholdet mellom kropp og omgivelsene hadde blitt forandret. Kroppen ble nå ansett som sterk i utgangspunktet, med et eget forsvar som kunne motstå påvirkning utenfra på egen hånd. I motsetning til den svake og passive kroppen i første del av århundret, var kroppen nå altså inherent sterk. Denne kroppens egen motstandskraft kunne herdes gjennom eksponering for kaldt vann og friske vinder. Det var ikke lenger obstruert flyt av væsker og luft som var problemet, men inntrengning av skadelige emner i kroppen. Legene ble derfor nå opptatt av å forhindre at skadelige emner kunne trenge inn, og ble opptatt av kroppens og hjemmets renslighet.

Sykdom begynte nå å beskrives som objekt snarere enn subjekt i rapportene. I en interessant språklig analyse påpeker Drakman hvordan agens fjernes fra sykdommen og legges til legen. Språket vitner om at det etablerer seg en forståelse for at mennesker kan forebygge, motvirke og behandle – snarere enn at kropp i utgangspunktet var utsatt og sårbare. Mens flere lag klær og tette vegger i den tidlige perioden hadde kunnet forebygge sykdom ble det nå viktig med luft, lys og renhet. Mens hjemmet tidligere hadde vært et sted som beskyttet mot sykdom ble hjemmet nå et sted som skapte og opprettholdt sykdom. Det var ikke lenger forråtnelse som er den store trusselen mot helsen, men hverdagssmuset hjemme – for det kunne inneholde en skadelig sykdomsspire. Hvis provinsiallegene bemerket hverdagssmuts på starten av 1800-tallet, var det som en sosial indikator – et tegn på latskap eller avvik. Mens røk hadde vært viktig for å unngå miasmatiske lufter tidligere, ble det nå usunt og skapte forstyrrende lukt. Kroppsvæskene, som tidligere hadde vært det som skapte flyt og helse, ble nå kontinuerlige generatorer av smuss og potensielt sykdomsfremkallende. Kroppen utsondret stadig produkter som var skadelig for andre – som giftige gasser i utåndningsluften eller skitt i svette eller rester av avføring.

Kapittel 7 drøfter så årsakene til at den «förbakteriologiske medisinen forsvant». Drakmans argument er at det ikke skyldes bakteriologiens gjennombrudd. Da var miasmeteorien allerede blitt gammeldags. Miasmeteorien blir ulogisk innenfor en kroppsförståelse som oppfatter kroppen som primært

autonom og lukket mot sine omgivelser. I en slik kroppsforståelse har ikke stank og annen miasmatiske innflytelse noen mulighet til å trenge inn i kroppen og skape sykdom. Årelatning var altså en dominerende praksis ved 1800-tallets begynnelse, men hadde helt forsvunnet ved dets slutt. På Karolinska sluttet man å utdanne leger i årelating i 1852, og John Warners arbeid fra USA viste en dramatisk reduksjon i årelating i de første tiårene etter 1850, altså i god tid før bakteriologien kom (John Harley Warner: *The therapeutic perspective. Medical practice, knowledge, and identity in America, 1820–1885*. Cambridge MA, 1986). Nedgangen er tidligere forklart av historikere som resultat av medisinske fremskritt, med at medisinen ble gjenstand for stadig vitenskapeliggjøring utover på 1800-tallet og ble forankret i en mer empiristisk kunnskapsteori. Andre har argumentert for at årelating ble oppgitt av sosiale årsaker – som økonomiske årsaker, et endret pasientklientell, eller legers kontrollbehov.

I kapittel 8 argumenterer Drakman for at forestillingen om den flytende kroppen blir stadig mer uforenlig med medisinen og at terapier som tok sikte på å gjenopprette flyt blir gjenstand for stadig større kritikk. I den siste delen av dette kapitlet – det svakeste i avhandlingen – argumenterer Drakman for at flødeshandterende medisin ikke blir borte, men videreføres i alternativ medisin. Det er i alternativ medisin, hevder hun, at forestillingen om flyt blir værende og det er delvis det som gjorde den så attraktiv for pasienter og praktikere. For denne leser blir dette delkapitlet altfor generelt. Det er mange ulike komplementære behandlingsformer som vokser frem i denne perioden, og det materialet hun har tilgang til gir henne synes jeg ikke anledning til å konkludere så bastant som hun gjør her. Det får være en oppgave for fremtidig forskning.

Det som imidlertid er sikkert, er at Drakmans avhandling representerer argumenter man ikke kan se bort fra hvis man skal jobbe med kroppshistorie eller medisinhistorie på 1800-tallet. Det er to forhold som gjør at hun stiller spørsmål ingen før har stilt: dels det at hun kombinerer innsikter fra forskningsfelt som før har vært relativt lukket ovenfor hverandre: medisinhistorie, kroppshistorie og sansehistorie. Dels handler det også om at hun fokuserer på problemforståelser snarere enn rasjonalitet. Tidligere forskning, særlig om kroppens historie, har påpekt en overgang fra en åpen kropp – i vedvarende kontakt med sine omgivelser – til en lukket kropp, stengt for omverdenen. De fleste har lagt det skillet til opplysningstiden eller tidligere, men noen har også argumentert for at det varer lenger. Drakman påviser gjennom sine provinsiallegerapporter ikke bare hvordan forestillingen om den åpne kroppen vedvarer til langt inn på 1800-tallet, men også hvordan overgangen fra en åpen til en lukket kroppsforståelse kan forklare hvorfor årelating, evakuerende terapier, miasmeteorien og klimamedisinen alle forsvinner. Gjennom å studere kroppsoppfatninger og ikke rasjonaliteter

gjennom sitt store datamateriale, kan hun komme på sporet av uuttalte mulighetsbetingelser for terapeutisk handling og forståelse.

Hvis forklaringen står til troende har hun forklart en mulig grunn til at både årelating, miasmeteorien og klimateorien overgis som en slags stille evolusjon, nærmest uten at det diskuteres. Men det gjenstår å forklare *hvorfor* mulighetsbetingelsene endres. Her finnes det mye mat for fremtidens forskning. En innvending er at mens Drakman argumenterer for at hun har praksis-tilnærming til materialet sitt, er provinsiallegenes rapporter skrevet som årlige rapporter til styresmaktene. I slike årlige beretninger velger man formodentlig å skrive enten om det helt generelle eller deres motsetning – spesialtilfellene som virkelig skiller seg ut. Ofte er det begge deler i slike rapporter, det er i alle fall tilfelle med de norske medicinalberetningene – som er en tilsvarende kilde. Mitt inntrykk etter å ha lest noen av provinsiallækarenes beretninger er at mange av de historiene legene velger å fortelle i dybde og lengde er spesielle historier og ikke hverdagshistorier som reflekterer praksis. Dette gjelder hele perioden. Allikevel har jeg ikke funnet at Drakman redegjør for eller diskuterer dette som problem.

Avhandlingen er klart tesebasert. Det er et sentralt argument som drives fremover, og det gjør den både engasjerende og lett å lese. Drakman har også gått gjennom et imponerende sett av sekundærlitteratur, både fra sansehistorie, kroppshistorie og medisinhistorie, og hun evner å sy det sammen på en overbevisende måte. Men av og til tyr hun til stråmannsargumentasjon. David Wootons bok *Bad medicine. Doctors doing harm since Hippocrates* (2006), som hun siterer for å belegge medisinhistorikeres tradisjonelle tilnærming, er et populærvitenskapelig verk som jeg ikke kjenner til har vært brukt som referanseverk av historikere. Og selv om Roy Porter er en av medisinhistoriens store forskere, er hans bok *The greatest benefit to mankind* (1999) som er den hun refererer mest av hans korpus, et populærvitenskapelig verk som ikke er skrevet for historikere. Jeg lurer også på hvem hun refererer til når hun mener at bakteriologiens gjennombrudd var den avgjørende årsaken til at skolemedisinske oppfatninger om omgivelser og kropper ble forandret under 1800-tallet (20). Som hun påviser er hverken Worboys, Warner eller Carter av den mening – og det er uklart hvem det er hun argumenterer mot her. Det er heller ikke lett å finne medisinhistorisk litteratur fra de siste 30 år som har hatt som hovedspørsmål hvordan medisinen har blitt forandret fra tradisjonell til vitenskapelig (21).

Denne leser er heller ikke helt overbevist over den periodiseringen hun fremfører, selv om jeg langt på vei kjøper at det skjer en endring i grunnleggende kroppsoppfatninger i perioden og at det er årsaken til at de gamle teorier og praksiser forlattes. Men dette skillet er ikke nødvendigvis så absolutt som hun skisserer, og jeg har problemer med å forstå hvordan hun har kommet frem til et så eksakt tidspunkt som 1865. Det er få av medisinenes

overganger som skjer så abrupt, selv i dag. Og en rask titt på norsk 1700-talls-litteratur gir indikasjoner på at det nok har vært spor av den *gränsskyddande* medisin allerede da: «Husene må bygges annerledes, og bli høyere under taket, det må bygges vindovner i stedet for bileggerovner, og vinduene må kunne lukkes opp. I husene må det herske renslighet, og kjøkkenet må være atskilt fra stuen. De må bruke tørr ved eller torv, ikke våt, og gulvet må vaskes en gang per uke. Husene må luftes daglig, og røykes med enebær for å få ut den vonde lukten. I det hele tatt anbefales «Al muelig Reenlighed»; «den er vel nyttig for alle Folk i alle Lande, men især nødvendig for den norske Almue, og meest ved Strandkanten for denne Sygdoms skyld» (Christian Elovius Mangor: *Underretning om radesygens kiendetegn, aarsager og helbredelse*. København, 1793, 113; Se også andre tekster om radesyken beskrevet i Anne Kveim Lie: *Radesykens tilblivelse. Historien om en sykdom*. Oslo, 2008). At dette skrives allerede på 1700-tallet er ikke noe motargument mot Drakmans hovedtese – men det er et motargument mot den bastante periodisering hun bedriver. Jeg er sikker på det finnes mange andre eksempler.

Det er allikevel ikke vanskelig å ta frem superlativene for denne avhandlingen. Bare sjelden leser jeg en avhandling av en phd-student som er så ambisiøs på fagets vegne og argumenter så godt for noe som må sies å være en helt ny forståelse av 1800-tallets medisin. Ikke bare i Sverige, men helt generelt. Det er bare å håpe at den nå kan publiseres på engelsk så den kan få et riktig stort publikum.

Anne Kveim Lie

Universitetet i Oslo

The natures of technology

Johan Gärdebo: *Environing technology. Swedish satellite remote sensing in the making of environment, 1969–2001*. Stockholm: KTH Royal Institute of Technology, 2019. 392 pp. ISBN 978-91-7873-126-8, pbk.

We now take for granted that remote sensing is essential not only to understanding the Earth's environment and its changes over time, but to saving it. Johan Gärdebo's fascinating dissertation – *Environing Technology: Swedish Satellite Remote Sensing in the Making of Environment, 1969–2001* – takes us into a world where that was not yet taken for granted, when those associations were not yet obvious and self-evident. How and why did those transformations take place? In the super-power dominated world of space activities, what role did a small, non-aligned nation – Sweden – play in those developments? How did the technology and practices of remote sensing in

Sweden influence how we see and intervene in the Earth's environment? And what *kind* of environment did those activities produce?

Gärdebo's thesis analyzes that complex history through a series of remote sensing projects conducted by Swedish remote sensing experts between 1969 and 2001. Sweden, we learn, was intimately involved in drafting the international principles that guided remote sensing, in monitoring pollutants in the Baltic and nuclear fallout in the Ukraine, in mapping natural resources for sustainable development, and in envisioning a meso-scale continental environment that integrated the Baltic into Europe at the end of the Cold War. His study, as he tells us, is a history *about* Sweden; but it is not *Swedish* history. The distinction points to the dissertation's focus on the complex web of transnational relations that were traceable to the country or its researchers in one way or another. But it is not an attempt to make coherent sense of the nation's trajectory over this period. Indeed, the nation is not the unit of analysis.

The thesis turns on two broad arguments: one general, about the technology of remote sensing, and the other about the specific nature of Swedish activities in the field. The first argument is that remote sensing technologies helped to make the environments they sensed. Like landscapes, environments are both material and more-than-material — they comprise elements that can be felt or heard or smelled; but they also carry meanings and symbolic associations that cannot be reduced to these elements. Cityscapes, wildernesses, countrysides, to take a few examples, all carry potent cultural meanings that are as important for their histories and for how we interact with them as are the skyscrapers, forests, and wildlife that make them up. Technologies, then, not only shape our physical environments. As instruments for probing, capturing, and representing physical environments, they also shape our perceptions of what kinds of things environments are. Satellite remote sensing, Gärdebo tells us, extended this environmental world-making to a global scale in the second half of the twentieth century. And its history raises the first pressing question of his dissertation: how did Swedish satellite remote sensing activities contribute to the making of environment?

The second premise of Gärdebo's investigation is that the history of Swedish involvement in remote sensing cannot be reduced to a history of institutions, or facilities, or national bureaucracies, as important as those are. Instead, in order to capture its place in making environments, we need to understand it as a *transnational history of activities, political maneuvering, and procedures* that were directed both at Sweden's domestic self-conception and at its place in the world. Those activities did not have to take the form they did. They were a contingent outcome of historical developments — national elections, superpower geopolitics, technological disaster, natural resource exploitation, economic choices, and much more. Given all these contingencies,

then, why, did Swedish involvement take the form it did? Or, as Gärdebo puts it: why did these experts *choose* to conduct these activities?

In telling that story, Gärdebo faces a number of stimulating challenges. The first is how to think about the historical relationship between technology and environment. Looking past authors who have proposed hybridizing environment and technology, or distinguishing between first and second (or even third) natures, Gärdebo proposes we focus on technology as the *processes* by which we continually reshape environments and our perceptions about them.

Tracing his inspiration through sophisticated discussions of Heidegger and Actor-Network-Theory, the imaginative work of Rosalind Williams, and the impressive scholarship of Sverker Sörlin and Nina Wormbs, he calls this process “enviroming” — the process both of making and of making sense of the environment (42). In treating remote sensing as an enviroming technology, he points explicitly to the ways in which certain technologies create environments both physically and symbolically — as surroundings we inhabit, but also as a set of meanings we attach to those surroundings. Enviroming is not a monolithic activity for Gärdebo. It takes place through activities of *sensing, writing, and shaping*. It is not enough to sense features of the earth’s surface from satellites. Writing about what the data of remote sensing *meant* and what it *pointed to*, what its unit of analysis should be (individual data sets or the database), and how it should be *used* was crucial for creating the idea of environment as something that could be managed and therefore shaped. The environment of late twentieth century remote sensing, Gärdebo suggests, is the historical outcome of this tripartite set of activities.

One important theme that emerges from these ideas, and that runs throughout the dissertation, is that our environments are produced unintentionally, through adaptations, ad hoc solutions, and changes in attention whose focus is elsewhere (25). Gärdebo explains that: “Environment is what happened when people in history were busy making other things” (38). In particular, the growth of large-scale technological systems, best embodied in global infrastructures for mapping, monitoring, and navigation, helped to shape, often contingently and accidentally, our understanding of the “global environment.” The environment that Swedish remote sensing experts created was in this way a historical by-product: “The making of environment was not primarily a question of intention, sincerity, knowledge, or ethics, but something that emerged alongside other concerns” (38).

Those other concerns and the environment they created form the core of Gärdebo’s exploration. Coined by US researchers in the 1960s, “remote sensing” was an interdisciplinary attempt drawing together engineers, scientists and policy makers, with the intention of making military technology available for civilian purposes. As a result Gärdebo’s experts form a diverse

group — university researchers, engineers, surveyors, cartographers, journalists, development consultants, lawyers, diplomats, and civil servants who did not necessarily know each other and who occasionally found themselves in conflict over who spoke for remote sensing in Sweden. In investigating their activities, Gärdebo moves, impressively and recursively, between textual/archival and oral sources: 14 archives in Sweden, the United States, France and Italy; 62 private collections spanning letters and postcards, drafts and revised copies of reports, annotated protocols, handwritten notes from meetings, diaries, and telexes, faxes and email printouts, images, project sketches, illustrations, and photographs. Gärdebo searches those sources for activities rather than objects — technologies and environments in the making, so to speak.

He marshalls those resources to explore a history in five overlapping episodes. Each chapter focuses on one case of Swedish satellite remote sensing, linked to the work of the Swedish Space Corporation, its government partners, subsidiaries, and collaborators between 1969–2001.

Chapter 2 details the rise of the Swedish Space Corporation (SSC) as the locus of remote sensing expertise in Sweden, and as an influential force in Sweden's delegation to the United Nation's Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. Gärdebo traces the complex political negotiations by which experts at SSC shaped the UN definition of what remote sensing was, how it should be done, and by whom. Those efforts culminated in SSC's successful efforts to recast Sweden's stance from a "sensed" to a "sensing" state, initiating its early "environment observation" of oil spills in the Baltic and setting the stage for its influential collaboration with the French SPOT remote sensing satellite program.

Chapter 3 examines the use of the French-Swedish remote sensing infrastructure in sensing the Chernobyl nuclear accident in 1986. In particular, Gärdebo focuses on the creation of SSC's subsidiary Satellitbild in Kiruna, as an effort to commercialize remote sensing data from the SPOT program. The chapter goes on to examine Satellitbild's role in identifying the accident at Chernobyl and the role of its images in the subsequent political fallout, as environmental and nationalist protest groups in several Soviet republics enlisted Satellitbild's data to indict the Soviet political system. Seizing on those developments, Satellitbild and Space Media Network, in turn, cast news-gathering from space as a form of non-aligned surveillance that could both uncover government secrecy and detect and even avert environmental disasters globally.

Chapter 4 explores how SSC expanded the use of remote sensing data from its French collaboration beyond Europe between 1983–1994, casting its technoscientific expertise as development aid. Satellitbild's World Bank-funded land-cover mapping in the Philippines worked to turn a patchwork of data and images into representations of the forest cover that supported,

first, land reform under the Aquino government and then reforestation and environmental management. Gärdebo argues that these activities forged an association between satellite monitoring on one hand and managing the environment through sustainable development on the other. In the following years, this largely accidental connection would move from the specific setting of the Philippines to become a dominant focus in international conferences and one of the main governing policies for world politics after the end of the Cold War.

Chapter 5 studies how, in the late 1980s and early 1990s, SSC would use U.S. and Soviet remote sensing initiatives to turn the Baltic region into a locus for Swedish remote sensing expertise. Resonating with its own plans for integrating Sweden into the European Community, the Swedish Liberal Conservative Government seized on SSC's vision of an environmental data center at Kiruna to fundamentally redefine Swedish environmental diplomacy, shifting its core mission from 'remote sensing' to 'Earth observation'.

Chapter 6 focuses on the establishment and maintenance of the Environmental Data Center at Kiruna in the last decade of the twentieth century. Eager to find a post-Cold War justification for remote sensing, and fighting government and regional forces trying to disassemble its remote sensing infrastructure, SSC worked intentionally to reassert the Baltics as a European region through environmental knowledge. Those activities not only formalized the shift from remote sensing to "earth observation." By repeatedly re-imaging the terrain, and by organising those images into datasets, they built up geographical databases of a "European Environment" that became part of the European Environmental Agency and eventually the European Union, further demarcating the Baltic states from their former Russian dependence. Through that multifaceted exploration, Gärdebo comes to answer the two questions that motivate the dissertation.

How did Swedish satellite remote sensing activities contribute to the making of environment? Swedish experts were instrumental in developing remote sensing technologies but also in defining the activity of remote sensing. They aligned their expertise with the Swedish government's position of non-alignment at international forums, a posture that helped them argue that sensing of Earth's surface should be unrestricted; that the technology should shed its secretive cold-war origins in military surveillance of the "nation-state" and instead be focused on "the environment"; and that the knowledge it generated could be used beneficially to monitor and transform this environment, monitoring pollution in the Baltic Sea, or mapping the radiative geographies of Chernobyl, or underpinning "sustainable development" in the Philippines (300); even detecting and averting impending environmental disasters. Swedish remote sensing activities shaped a politically resonant environmental geography that marked off the Baltic states from former

Soviet control, incorporating them into Europe's northern periphery at a critical moment in the European Union project. And, not least, as Gärdebo demonstrates, their work created the environment as both an object of observation and a focus of intervention and management.

Why did Swedish remote sensing experts conduct those activities? Gärdebo provides much of the underlying answer in his epilogue, which casts the activities of SSC and its partners as a quest for relevance, for clients, and therefore (within the tenuous world of government patronage and foreign contracts) a quest for survival. SSC could only maintain its satellite remote sensing activities for as long as the technology of satellite sensing remained a priority for its financiers, most notably the Swedish government. Its politicization of remote sensing as a pillar of industrial development, an instrument of environmental diplomacy, a tool for "impartial" surveillance, or a platform for foreign aid, was a strategy for adapting to a political environment which held no long-term promises for Swedish space activities. Negotiating the UN principles for satellite remote sensing, mapping the Chernobyl meltdown, surveying land cover in the Philippines, and monitoring the Baltic were all activities that wove SSC's particular technoscientific expertise into a multiplicity of political and social interests, which came to include mapping and managing the environment. And its shift from remote sensing to "Earth observation" in many ways marked a profound shift from a satellite-based technopolitics it had helped shape to a politics of the database that it hoped would sustain it.

Enviroing Technology tells a fascinating history. Its trajectory makes us wonder, though, if we might usefully push that critical history still further. The dissertation, for instance, locates the deep roots of remote sensing in concerns about territorial control: aerial mapping and photography ultimately implicated in nineteenth-century battlefield operations, resource management, colonial exploitation, and twentieth century urban development. But it suggests that the environmental uses of remote sensing only began with the shift away from military origins, giving the impression that the history of twentieth-century military surveillance is not part of the history of environment (30). Arguably, though, the surveillance activities of the Cold War helped *create* the period's "hostile" environments — the tropics, desert, Arctic, the deep oceans and outer space — as both physical and conceptual spaces. And the very project of tracking territorial changes over time was part of a military observational logic deployed within the Cold War and beyond; the same one that produced "evidence" of IRBM's in Cuba in October 1962 or of weapons of mass destruction in Iraq in 2003.

We also wonder what work the language of "remote sensing" itself did for the experts at the heart of Gärdebo's account. How did "remoteness" function as an analog of objectivity, with all its implications for apolitical vision

and potential neutrality? How did the narrow and circumscribed understanding of “sensing” (which essentially involved “seeing”) draw boundaries between Swedish research and the politically charged activity of “surveillance”?

Finally, although the dissertation is divided for very sound reasons around the technopolitical history of remote sensing, we are left wondering exactly how these activities shaped the environment that interests Gärdebo. What was actually being produced, it seems, were different historical understandings of environment during the period from 1969–2001, sometimes focused on issues of management, sometimes on pollution, sometimes on monitoring, and sometimes on conservation. What linked them all were concerns and anxieties over human relationships to environment (rather than about the materiality of environment itself). In many ways, the dissertation is fundamentally about the creation of environment as a crisis concept and the constellation of anxieties and interventions that helped shape it.

Beyond his specific research questions, though, Gärdebo’s dissertation makes a set of broad contributions. His dissertation is, first of all, a brilliant techno-political history of remote sensing full stop. In its particulars, it makes clear something that is often hidden to observers without intimate knowledge of the history he illuminates: namely the globalization of Sweden in the last three decades of the Cold War — the way so many of the institutions, principles, practices, and connections we take for granted when thinking about remote sensing and the environment were produced by the activities Gärdebo describes. Satellites were part of a technological posture that Sweden adopted after WWII. Amazingly, the country was able to build up this kind of expertise, rooted in military-industrial operations, based on a peculiar and maybe locally specific understanding of neutrality and non-alignment — that it could count on Western support in the event of war, but act as an intermediary and go-between during times of peace. As much as those activities helped produce understandings of the globe, they also helped produce understandings of Sweden — its politics of non-alignment; its commitments to sustainable development; its arguments for impartial surveillance and development aid, as well as of monitoring and managing Europe’s environment.

In this way, Gärdebo’s dissertation helps us think through to some of the most difficult and most important work in our field: the work of uncovering what Lorraine Daston has called the history of the self-evident — the attempt to recapture the sources of our most cherished beliefs, our most deeply held assumptions, how they came to be and how they might one day fade away. Gärdebo’s history is not only a history of how our material world took its form — how Philippine forests came to inhabit the world as they do, for instance. It is an exploration of the meanings and understandings that attach

to that world. The fact that those understandings are shaped by history, rather than being eternal and unchanging, does not make them any less important. Instead, it marks them out as things we care deeply about and therefore things we need to attend to all the more urgently. His thesis makes an eloquent, important, and timely contribution to that important work.

Edward Jones-Imhotep
York University

Do-It-Yourself Fame in Romantic Britain

Chris Haffenden: *Every man his own monument. Self-monumentalizing in Romantic Britain*. Uppsala: Uppsala Studies in History of Ideas 50, 2018. 263 pp. ISBN 978-91-513-0451-9, hbk.

This thesis examines attitudes to fame and celebrity in early nineteenth century Britain. Is fame a status only conferred on an individual after death by elite authorities or a cultural consensus? Is fame impartially awarded to the deserving few, distinguished from the obscure many? *Every Man His Own Monument* charts the emergence of an aspect of Romantic individualism whereby the subject strove to influence and direct his future reputation and renown in his own lifetime. It takes issue with the existing scholarship's tendency to separate and oppose celebrity (the temporary renown or notoriety of the living) and posterity (lasting recognition awarded to the dead). Instead, it proposes that celebrity and posterity operate and interact in a continuum during the subject's lifetime, and scrutinizes cases where individuals active in the Romantic period attempted to take their future renown into their own hands. These individuals invested considerable time, energy and ingenuity in legacy projects which took very different forms, and used a variety of media and materials to assert the subject's qualifications for being remembered by succeeding generations.

Haffenden employs a cluster of terms to describe and analyze the shared practices and strategies he claims the living used to "secure the lasting value of posthumous recognition" (13). These terms focus more or less directly on individual agency, which in relation to death and posterity becomes synonymous with the metaphor of the monument: every man has the potential to construct or even become his own monument. The individual engages in "self-monumentalizing", "self-consecration", and "self-canonization" within a wider "self-made immortality regime" and "Do-It-Yourself" or "DIY" culture of memorialization, as opposed to waiting passively for future

generations to decide whether he is worthy of literal or metaphorical monuments to perpetuate his individual contribution to history. In arguing for the emergence of a political economy of immortality in the early nineteenth century, the thesis privileges individualistic resistance to the state's "conservative authority" (20). In Britain, Westminster Abbey and St Paul's Cathedral were taking shape as carefully regulated sites of state commemoration; self-monumentalizing is framed as a subversion of an emerging "*monumental monopoly*" (29).

The thesis adopts a case study methodology to evidence its central arguments, which are framed as historically specific to post-Enlightenment secularization, and the emergence of a modern consciousness of history and the pantheon, which intensified anxiety that the individual was expendable and likely to be forgotten. The principle case studies examine the legacy projects of three British men working in different fields, who died in the 1830s and 1840s: Jeremy Bentham (1748–1832), philosopher, jurist, and radical thinker remembered for Utilitarianism and the panopticon prison; Sir John Soane (1753–1837), architect, collector and creator of the idiosyncratic eponymous house museum near Lincoln's Inn Fields, London (<https://www.soane.org/>); and Benjamin Robert Haydon (1786–1846), history painter and diarist. The three men were also 'self-made' in class terms: they were upwardly mobile, ambitious, entrepreneurial and adhered to a strong work ethic; for them, social amelioration was inseparable from self-betterment; they were also self-promoters often seen as vulgar or eccentric.

While these three figures are the leading men in Haffenden's drama of self-commemoration, the analysis is enriched by briefer comparative discussion of a number of contemporary figures who participated in cultural discourses about commemoration and fame, whether through the manner in which they were commemorated by other agents, their own legacy projects, or their role in supporting others' self-construction. The stand-out figure here is the critic, essayist and political radical William Hazlitt (1778–1830), but the supporting cast includes artists (Joshua Reynolds, J. M. W. Turner, Joseph Michael Gandy), authors (Walter Scott, William Godwin, Lord Byron, William Wordsworth, Charles Dickens), actors (Sarah Siddons) and military heroes (Lord Nelson, Napoleon Bonaparte).

The thesis is divided into four main chapters with a shorter concluding chapter. Chapter 1 introduces "self-made immortality" as an object of study, proposes key contexts and theoretical and methodological issues, then outlines the specific materials to be examined in relation to Britain in the Romantic age. Chapter 2, "Every man his own statue': Bentham's body as DIY monument", reads the philosopher's Auto-Icon (his own preserved physical relics presented like a waxwork in a glass case, and still on display at University College London: <https://www.ucl.ac.uk/bentham-project/>

who-was-jeremy-bentham/auto-icon) according to the self-made immortality thesis. It proposes that Bentham's project opposed the emerging state machinery of public commemoration, and considers Bentham's theorizing of the Auto-Icon in terms of a tradition of individualist DIY manuals. The argument is made for the Auto-Icon as a performance of self-consecration, illustrated through accounts of its making and staging. Chapter 3, "Perpetuating for the public my museum': Soane's house museum", reads the house museum as a self-made monument, examining Soane's strategies of self-commemoration, and his practices of self-collecting and self-archiving. Drawing on Soane's own detailed guidebook, *Description of the House and Museum on the North Side of Lincoln's-Inn-Fields, the Residence of Sir John Soane* (1835), the museum is interpreted as a scrapbook and through Soane's use of the 'ruin' motif to project self-consecration, with attention to how his own career and self-portrait were located at the centre of the collection's pantheon. Chapter 4, "A life in paper: Haydon and the making of a textual monument", considers Haydon's practices of life-writing through the frame of autobiography, outlining the painter's struggle for "immortality in this world" (178) and the material practices of self-consecration, and interprets Haydon's diary as a self-made monument. Attention is given to Haydon's practice of copying letters and other extracts to reinforce the archive's claim to its creator's value, and the posthumously published *Life of Benjamin Robert Haydon, Historical Painter* (1853) is proposed as the epitome of self-made immortality. Chapter 5, the Conclusion, puts self-made immortality in perspective, encapsulating the thesis's arguments for the Romantic regime of "every man his own monument", and suggests new directions in writing the history of nineteenth-century renown. It also considers implications for theorizing twenty-first century digital immortality and the curating of individual life online, where social media enables forms of digital survival, yet does not escape the "politics of memory": who or what controls an individual's memorializing is still contested.

The professional vocations of the main subjects range across different fields; the textual, material and conceptual forms of their legacy projects are even more wide-ranging. There is detailed analysis of diverse media forms, including diaries, letters, a scrapbook, a guidebook, self-improvement advice manuals, futuristic fantasy narratives, satirical skits, life-masks, busts, memorial jewellery, a museum, as well as the most literal "self-monument", Bentham's "Auto-Icon". Haffenden correspondingly adopts a methodology informed by several different disciplinary areas, in particular several interdisciplinary sub-fields of the humanities. The approach is most closely related to cultural memory studies. It secondarily relates to studies in historiography, celebrity, material culture, media and popular culture, life-writing and autobiography, afterlife and reception, canonicity and value. The most conspicuous

intellectual influence is Zygmunt Bauman's sociologically inflected philosophical argument in *Mortality, Immortality and Other Life Strategies* (1992), particularly his notion of a "political economy of immortality" (23). Reinhart Koselleck's *Future's Past: On the Semantics of Historical Time* (1985) and *The Practice of Conceptual History* (2002), as well as Peter Fritzsche's *Stranded in the Present: Modern Time and the Melancholy of History* (2004) are also key reference points. Bauman's book, inescapable in scholarship on posterity and changing conceptions of immortality and time, has also left its stamp on several of the literary-critical studies of Romantic poetry and poetics with which Haffenden takes issue, notably Andrew Bennett's *Romantic Poets and the Culture of Posterity* (1999), Lucy Newlyn's *Reading, Writing, and Romanticism: The Anxiety of Reception* (2000), and more recently Michael Gamer's *Romanticism, Self-Canonization and the Business of Poetry* (2017). The thesis is most in sympathy with scholarship operating at the intersection of literary and cultural history, such as Tom Mole's *Byron's Romantic Celebrity: Industrial Culture and the Hermeneutic of Intimacy* (2007) and Paul Westover's study of death and literary tourism, *Necromanticism: Traveling to Meet the Dead, 1750–1860* (2012). As Haffenden notes, most of the existing scholarship on posterity and afterlives in nineteenth-century British culture has focused on literary authors, especially poets. The thesis demonstrates its ambition to argue for a broader "self-immortality regime" by examining instead a philosopher, architect and painter – even if each was, in his own way, a very skilful writer. The thesis thus also contributes to studies of three significant nineteenth-century figures, in offering revisionary accounts of the lives and achievements of Bentham, Soane and Haydon, through some of their most characteristic and reflexive productions. The case studies are founded to varying degrees on archival research; the detailed and attentive analysis of papers, objects, and privately printed texts in the Soane Museum and Archive is particularly impressive.

This is scholarly, mature and considered work which is in many respects successful on its own terms. Inevitably, objections can be made to some judgements and lines of argument, and aspects of the work would benefit from further reflection and development. To take one instance, the noun "monument" and its related adjectival and verbal forms appear more than four hundred times. A plethora of texts, images, objects and practices are, in Haffenden's terms, monuments, monumental or monumentalized; at times it appears that almost anything or anybody could qualify as a monument. The critical rhetoric is weakened by slippage between literal and figurative applications, as when Haydon "very consciously monumentalized the evening" in his diary (205), or between the technical sense of a material form intended to "remind" the living of the dead and the colloquial use of "monumental" to denote an ambitious scale, as when Haydon is said to view

the dead Keats as “someone of monumental value” (204). The keyword “immortality” (with its connotations of the spiritual and transcendent) similarly becomes quite abstract and loses traction through being applied in too many different contexts. To describe a wax effigy of Nelson as “still an immortal body made retrospectively” (77) overlooks the vulnerability of such commemorative constructions, which required ongoing repair and conservation to remain credible icons.

Haffenden equally eschews psychoanalytic interpretation and the history of the emotions, yet the eccentric individualisms of Bentham, Soane and Haydon provide some justification for these approaches. Each legacy project also performed a psychic function as a fantasy of immortality to manage the living man’s anxiety about personal mortality. At times greater disinterestness is attributed to the subjects’ behaviours than the evidence suggests. Bentham planning his auto-icon’s costume is glossed “Dressing himself in this way, he sought to produce his own intimacy effects for future publics” (77). Was Bentham not also his own self-soothing “public”, when in his will he imagined his skeleton being “clad in one of the suits of black occasionally worn by me” in life (77)? Similarly, the view of Soane creating scrapbook pages of newspaper clippings “to frame his immortality as an accomplished and professional individual” (131) underplays the fact that the audience who best understood the often-occult meanings of his multi-media collages was the aging Soane himself, nearing death.

The most conspicuous weakness is the gendering of self-monumentalizing; this is very much a theorization of every *man his* own monument. Haffenden denies “gender blindness”, proposing that “it would not be until later in the nineteenth century” that “self-monumentalizing” practices “became more widespread among women” (37). The actor Sarah Siddons is mentioned as a female early adopter for self-immortalizing practices in the Romantic period (though not her contemporaries Frances Burney, Hester Thrale Piozzi or Germaine de Staël, who also engaged in significant legacy projects), but “empirically-grounded [...] male case studies” are defended as the best way to recognize “historically specific” restrictions to women’s access. However, there is little on-going reflection on the gender politics of restricted access to commemoration, nor what this might say about the historicization of masculinity in relation to notions of “greatness”, genius and celebrity. Haffenden discusses several wax effigies created by women (73, 76, 84), but does not reflect on the roles which women were assigned when supporting male self-commemoration (in this period, women model figures in wax; male sculptors carve in marble). The thesis would have benefited from a sharper address to how these practices instantiate a specifically masculinized model of self-fashioning, given the pervasive gendered language of aggressive opportunism, assertiveness, combativeness, self-promotion, publicity and

puffery. And as Alexis Easley demonstrates in *Literary Celebrity, Gender, and Victorian Authorship, 1850–1914* (2011), Victorian women had to develop different enterprising strategies for handling posterity due to entrenched negative attitudes towards women as agents in public discourses and spaces.

Haffenden is also occasionally over-persuaded by his subjects' self-authoring rhetoric. Haydon arranging newspaper cuttings and diary entries to tell his narrative "amplif[ies] the significance he sought to ascribe to his achievements as a public figure: helping him to win the argument in the long run" (199). Leaving aside the pathetic traces of Haydon's self-aggrandizement (he transcribes a letter from Wellington to claim status by association, but suppresses that it was a rejection letter), this buys into Haydon's fantasy overmuch: the long twilight of Haydon's reputation indicates that he lost the argument. To call Bentham's Auto-Icon "literally *self-made* in terms of material production and personal design" (78) or claim that "Bentham had embalmed his body to preserve his distinctive individual identity" (109) edits out the limitations to literal self-making, and the three subjects' heavy reliance on the assistance of friends, family, functionaries and acolytes, for support in life and to execute their intentions after death. Family dynamics and demands play more of a role in determining the shape of legacy activities than Haffenden allows. Bentham cultivated a homosocial pseudo-family, a circle of devotees to act on his behalf, partly because he had no wife or children, and his beloved brother died the year before he did. If Soane's relationship with his two sons had not broken down so spectacularly after his wife Elizabeth's death in 1816, his museum would have been passed down through the family, not left in trust for the public.

In summary, the work's relative weaknesses are those typical of doctoral theses. The argument becomes increasingly rigid and overdetermined as it goes on. The recapping of key ideas to reinforce the argument is at times more defensive than persuasive, particularly the iteration of the author's difference of opinion from critics such as Bennett, Newlyn and Gamer. Links and movements between the details of case studies and generalization about historical and cultural change are sometimes too hasty, sweeping or forced. Definitions of key terms such as "monument" and "immortality" lose clarity and precision when metaphorical, extended and analogous meanings are applied loosely and associatively. The final case study on Haydon is the least effective for several reasons: it gives insufficient attention to Haydon's primary claim to fame, his artistic oeuvre; the "monument" metaphor becomes particularly strained when applied to autobiographical writings in manuscript; the suicide of a committed Christian needed more scrutiny and theorization; and even though it is the shortest chapter, it still feels padded out. Overall, there are some unidiomatic, syntactically flawed and awkward sentences. Although the number of typographical errors is well within tolerances, some

recurring mistakes, such as many reversed opening quotation marks and apostrophes, or the use of the word “entrances” where “entry” is meant (as in “diary entry”, 198) should have been caught during proofreading. There are few actual errors. It is claimed that Soane received honorary membership of the artistic academies at Vienna and Parma, however figure 3.29 shows that it was Florence and Parma (165). Haydon’s life mask of Keats (figure 4.3) is dated 1815, but that is incorrect because they had not yet met (183). As Thomas McFarland notes, Haydon took Keats’s life mask on 14–15 December 1816 (*The Mask of Keats: The Endeavour of a Poet* (2000), 60).

Haffenden’s work also has significant strengths. It presents interesting, detailed and mostly persuasive close-readings of a challengingly wide range of different texts, media and objects, paying careful attention to their special conventions and contexts. It provides fresh insights on existing scholarship through detailed archival work, most notably in the substantial Soane chapter and to some extent on Bentham. The argument demonstrates a high level of competence across several disciplines and subfields, with intelligent use of the terms and concepts particular to each. The central argument is sustained convincingly across three case studies with attention to distinctive disciplinary contexts and rationales while remaining generally responsive to each case’s unique features. Original arguments are informed by detailed and up-to-date knowledge of relevant scholarly fields. The research is meticulously well-documented, supported by extensive footnote citations, many of which raise further points of interest and avenues of inquiry. The thesis is well-organised with a clearly articulated structure. The discussion is enhanced by forty-eight illustrations, which are relevant and properly integrated into the central analysis as part of the evidence base. The academic prose is generally articulate and readable, and there is a reassuringly robust level of accuracy in transcription and citation. Overall, if the individual case studies do not fully substantiate the broader claims made for a large-scale nineteenth-century “self-made immortality regime”, *Every Man His Own Monument* is an engaging, intellectually stimulating, extremely credible and creditable contribution to studies in nineteenth-century cultural memory.

Samantha Matthews
University of Bristol

Trees of knowledge

Petter Hellström: *Trees of knowledge. Science and the shape of genealogy*. Uppsala: Uppsala Studies in History of Ideas 51, 2019. 339 pp. ISBN 978-91-513-0711-4, pbk.

Petter Hellström's *Trees of Knowledge: Science and the Shape of Knowledge* is a highly original, deeply researched, elegantly written contribution to the history of science. It succeeds as both an empirical history and theoretical intervention. It tells a detailed history of the origins and uses of both the image and metaphor of genealogical trees in the early nineteenth century in France—in natural history, linguistics, and music. These three case studies are preceded by a fascinating and erudite overview of earlier uses of genealogical trees in philosophy and science. While he demonstrates numerous continuities and recurrent uses of tree imagery for tracing affiliation for diverse phenomena, he also insists on important *discontinuities*, and offers strong warnings against mistakenly assuming that an image or metaphor used in one historical moment carries the same meaning in a different place or time. In particular, he strongly argues that the genealogical trees of the early nineteenth century should not be seen as implying the same view of nature as those of Charles Darwin and August Schleicher from the late 1850s and 1860s. The earlier trees did not necessarily argue for *historical descent*, and certainly not for *evolution*, but instead other kinds of relationships—conceptual, geographical, or familial without direct descent or any sense of improved adaptation or fitness. The work thus suggests contributions to metaphor theory, scientific media, and the visual dimensions of knowledge, as well as the enormous changes in knowledge and society brought by the French Revolution. The dissertation was passed by unanimous agreement of the committee on September 28, 2019.

Even though the celebrated theorist of evolution is not discussed in depth in this dissertation, one of the focal obsessions of Hellström's dissertation is Charles Darwin, especially his "Tree of Life," a famous sketch (with the evocative caption, "I think . . .") and recurrent metaphor deployed with great and lasting effect in *The Origin of Species*. Darwin's tree became shorthand for a view of nature which presented all living creatures as part of a single and united but complex, differentiated, and ramifying structure extending over long periods of time. It is fair to say that Darwin's "tree" hovers over every page of the dissertation—much like the wooden artwork, "Tree," by Tania Kovats, hangs over the Mezzanine Gallery at the Museum of Natural History in London, whose history and implications Hellström has discussed in a prize-winning essay ("The tree as evolutionary icon: TREE in the Natural History Museum, London (William T. Stearn Prize 2010)." *Archives*

of *Natural History* 38:1 (2011), 1–17). Yet this is only one of the ghostlike trees that exert a powerful, largely off-stage influence on the dissertation: there is also the genealogical tree of Indo-Germanic languages of August Schleicher. Another is the classification of knowledge in Diderot and D’Alembert’s *Encyclopédie*, an analytical diagram (or “mappemonde”) transformed into a tree by the engraver Robert Bénard, which graces the cover of the dissertation; another is the biblical Jesse Tree, described in the Book of Isaiah and reclaimed in the New Testament, where Jesus Christ is presented as the fulfilment and flowering of the covenants of the Hebrew Bible. These and other trees are present here, as spectral presences, along with the several other books that this dissertation might have and may eventually become.

There is an expression in English, “To fail to see the forest for the trees”; but both the details and overarching structure of this work are clear and well thought-out. Hellström aims to study the first scientific uses of genealogical trees, a development he dates to the first years of the nineteenth century, and primarily in France, during the Revolution and Empire. In particular he focuses on three trees: Augier’s tree of botanical species, Gallet’s tree of dead and living languages, and Berton’s tree of musical chords, each of which receives a full chapter including the life and historical context of its author. These three trees appear over fifty years before the much more famous trees of Darwin and Schleicher. The truly distinctive aspect of Hellström’s argument in choosing these earlier trees is that these “precursors,” he insists, though they share some surface features, are not at all *ancestors* of Darwin, Schleicher, or other evolutionary trees of the later nineteenth century.

Instead, he applies to himself a principled if somewhat Quixotic restraint: to focus deliberately on trees that *did not* influence, in any appreciable way, either the later evolutionary tree-designers—or, for that matter, did not have any significant impact even on their contemporaries. To adapt another English expression, these were trees that fell in a forest without (hardly) anyone hearing them. Hellström sets himself the question, *what sound*, if any, did they nevertheless make? This turns out to be a significant question not only for the histories of the scientific fields he studies, but for the philosophy of history in general. The trees he studies are genealogical trees—they suggest lines of family affiliation, affinity, and, in various ways, “descent from a single trunk or root,” as well as hierarchies and logical relations—but are not “evolutionary,” or even “proto-evolutionary.” These genealogical trees of the early nineteenth century do not, Hellström claims, suggest lines of increasing complexity or adaptation; nor, above all, are they anti-theological, in the way that Darwin’s tree of life was later seen to be—as a deadly blow against the Biblical account of creation of distinct species, and against the special status of humanity as created in God’s image. The linguistic and

musical examples appear to be indifferent to theology, while the botanical case is a deliberate affirmation of God's created order.

Hellström's methodological insistence that these trees *are not teleological steps on the way to eventual fulfilment* is, as I see it, a praiseworthy attempt to resist the very strong pull of evolutionary and teleological thought implied by late nineteenth century genealogical trees and their successors, which many historians continue unreflectively. His argument is that these objects may well resemble what came later, but they did not influence it, and are so fundamentally different that they are essentially different kinds of diagram, different metaphors, different trees.

Rejecting the apparent continuities implied by this form results in a striking alternative logic of history, in which the author chooses examples that *do not* lead to the present, avoiding, on principle, canonical and well-recognized examples in favor of obscure projects that fell "still born" from the press. In some ways this approach feels *unnatural*, as history writing almost inevitably seeks out continuities, lines of influence or causation, gravitating toward those events and figures recognized as having some kind of impact, influence, or significance—even if not for our time, then for theirs. This is in fact a deliberate attempt at *denaturalizing* such habits of historical writing. At the same time, Hellström is not writing the anonymous history of Sigfried Gidieon (see his *Mechanization Takes Command: A Contribution to Anonymous History* from 1948), the examination of technical and stylistic developments so diffuse and ubiquitous as to escape canonization or heroization; nor is he undertaking the large scale social and economic history beyond individuals tracked by the Annales school; nor even is it "the history that men make but do not know they are doing it", a historical perspective adopted by Marx, Lévi-Strauss, and Carlo Ginzburg (see Ginzburg, Tedeschi, and Tedeschi's article on microhistory in *Critical Inquiry* 20:1 (1993), 10–35).

For all it is not, Hellström's history of three "non-evolutionary" genealogical trees and the conceptual, methodological, and contextual framework in which Hellström sets them, is an impressively coherent work: remarkably unified and provocative, well written, and extremely informative both within its individual cases and its wider claims about the forms, uses, and meanings of images and metaphors in the sciences, about the post-revolutionary period in France, about the lures and pitfalls of both teleological thinking and canonical figures. It makes a strong impact which leaves many puzzles and opens many lines for further inquiry.

It consists of five sections: an introduction, three case studies, and a contextualizing conclusion. It starts with an introduction to the method and choice of object. Hellström devotes considerable reflection to what historians of science call paper technologies, and argues for the need to include images and diagrams among their number—which also challenges the apparent

“neutrality” of other paper-based methods of information management, such as note-taking, filing systems, cutting and pasting. Images can be the bearers of meanings, values, and narratives not immediately apparent to later eras. He also gives a fascinating review of the uses of trees in earlier religious, philosophical, and pedagogical systems, noting the Tree of Life in the Garden of Eden, the Jesse Tree, as well as the Tree of Porphyry, an early medieval systematization of Aristotle, much cited and repeated—even though Porphyry himself never spoke of a tree. In the field of mnemonics or the arts of memory, he notes also the Tree of the Sciences of Raymond Lull, another much used method for ordering knowledge.

But the trees which capture the greatest share of Hellström’s attention, and which turn out to be decisive for his argument, are genealogical trees: representations of royal and noble lineages, which date to the late twelfth century. These diagrams served specific political and legal purposes, used to justify claims to inheritance of titles, lands, and privileges; as Hellström argues they were essential props of the late medieval and early modern social order and even cosmology, in legitimizing and naturalizing the hierarchical system of inherited monarchy and aristocracy. Yet he also draws on medieval and early modern scholars to argue that these trees were not “natural” in the sense that they were selective, highly trimmed: they selected from all of an individual’s ancestors those which were relevant for a specific claim, and usually left out female ancestors.

Hellström further does what previous scholars have not, by tracing the further uses of ancestral charts into the modern period, beyond the French revolution. This leads him to his most significant claim: the moment when genealogical trees ceased to be the visual, iconographic basis for holding up the traditional order of the “ancient regime” was the same moment in which genealogical trees significantly appeared in the modern sciences, as “paper tools” and systems of pedagogy, visualization, and “information management” in a number of fields, and, in his examples, in botany, linguistics, and music. These trees wove together the language of kinship—families, tribes, races—with that of roots, branches, twigs, and leaves, to indicate logical and other relationships, producing a hybrid knowledge form that was at once a metaphor, an image, and tool, while suggesting—precisely through its reference to a living plant—that the order it traced was as natural as human reproduction or as a growing plant rooted in the soil. As the aristocratic genealogical tree was cut down (or decapitated), new trees, legitimating new intellectual and social orders, took root.

Thus, to his three main examples. Augier presented his botanical tree—including at the Institut in front of Jussieu, Lamarck, and Cuvier—as a “natural classification” grounded in the actual groupings of plants, not in the arbitrary or artificial method used to identify them. Nevertheless, he

thought his tree could be turned into a “key,” represented as an abstract analytical structure. Augier followed Linnaeus’s claim that nature makes no leaps, that all the gaps of the scale of being are filled, as well as his description of the relations of plants as a “map”—a geographical form, underwriting the arboreal form. Hellström and colleagues in France tracked down the life history of Augier, discovering he was a priest and a member of the Catholic Oratorian order who, like Malebranche, was dedicated to finding beauty, symmetry, and stability in God’s creation. Thus far from an evolutionary or proto-evolutionary image, his botanical tree was introduced by reference to divine creation. And what Gallet sought in the tree was not a historical trace but rather “the shape of nature,” the connections and distances among the diverse families of plants.

In Hellström’s second case, Gallet’s tree of dead and living languages made visible a metaphor already used by Court de Gebelin, whose theory of a primitive language which was transformed into the various languages of the world was already rendered, verbally at least, as a tree. Here the tree did have a historical sense—a transmission and transformation over time, though not in any obvious sense an “evolution.” Further, Hellström’s key argument here is that Gallet’s tree was building on an existing historical topos, whose meaning was thoroughly imbued with traditional theological questions and answers: the dispersion of languages and peoples after the fall of the tower of Babel, and the distribution of the races of mankind going back to the sons of Noah, Japheth, Shem, and Ham. Gallet, a postal worker and teacher of French in the conquered territory of Piedmont, was secularizing post-diluvian biblical history. He was doing so with the extremely utilitarian aim of providing rapid and clear instruction to non-native speakers and newly formed French citizens; his tree was a learning tool, a rapid pedagogical technology in the service of Napoleon’s empire.

His final case, Berton’s tree of musical chords, is a necessary outlier, an exception which tests the rule. It involves a discipline in which the tree metaphor did not become central in the later nineteenth century (unlike in natural history and linguistics). It is also a distinctive case, as its central figure, Berton, is currently much more celebrated and well-known to music historians than Augier or Gallet in their respective fields—while his tree is totally neglected, rarely included among his accomplishments (in contrast, Augier and Gallet are remembered, if at all, for their trees). Berton was a teacher in Paris at the first nationally supported music school, and managed to negotiate the changing regimes from the revolution and empire to the Restoration. His tree was also a teaching tool: to show that all chords can be formed from a single chord, the “sounding body” or “corps sonore”—theorized by Rameau, renowned proponent of what he called a Newtonian science of music, much celebrated in Diderot and D’Alembert’s *Encyclopédie*.

The *Encyclopédie* takes on a central role in the final section. Not only did Diderot and D'Alembert take Bacon's scheme of knowledge and secularize it, as Robert Darnton has argued in a famous article (in *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History* (1984), 191–215); they did so by reference to a bewildering array of classifying metaphors, including maps and labyrinths, but above all trees. Hellström suggests the powerful influence of the tree-building work of the *philosophes*, showing how readers of Diderot and D'Alembert were inspired to render its analytical classification into the form of a literal, sensuously depicted tree, in which each field of knowledge buds and ramifies out of earlier ones. Thus the tree, more than just a tool used within disciplines, with the example of the encyclopedistes, became a master metaphor, the canopy as it were, for the sciences of the late enlightenment and early revolutionary period; Augier, Gallet, and Bertron's projects grew under its shade.

As this final section makes clear, in a wide-ranging historical contextualization, the semiotic and iconographical density of the tree made it a particularly effective symbol around 1800. Just as the old order, propped up by the lines of descent and privileges inscribed in genealogical trees was being destroyed and abandoned, a new order appeared, which also needed to be propped up, symbolically and intellectually. What better way to naturalize it than by reference to this ubiquitous and longstanding form? Liberty trees and trees of knowledge took over where the genealogical tree left off: it the same image and metaphor, but adapted, transformed, and "acclimatized" in a new setting, naturalizing the new intellectual and social relations of the new regime (On the ideological importance of "acclimatization" in the revolutionary period, see Emma C. Spary, *Utopia's Garden: French Natural History from Old Regime to Revolution* (2010), esp. chapter 3, "Naturalizing the Tree of Liberty," 99–154).

This important contextualizing argument, appearing late in the thesis (which would have been far less dramatic, though perhaps somewhat more easily grasped, if introduced earlier), reinforces the larger argument of the work: that any single metaphor or image is neither neutral nor unequivocal; that it can be used to serve a variety of ideologies and epistemologies, even those which are fundamentally opposed. And thus, to return to the central question spectrally guiding the thesis, those trees which seem to be ancestors of the evolutionary trees of the late nineteenth century—Darwin's above all—did not have any inevitable, teleological relationship to what follows. They had to be *made* into ancestors, through the historical work of canonization and tracing of influence—as in retrospective histories of evolution which place Augier's tree as a forerunner of Darwin's—which are forms of history this thesis stands as an argument against. On those grounds, Hellström's dissertation is both a challenging and a rewarding experiment.

The dissertation offers much food for thought; it challenges certain assumptions in the history of nineteenth century biology as well as history in general, especially the unthinking tendency to establish inevitable lines of descent, to see the past leading inevitably to the present. The dissertation situates itself strongly within the theoretical framework, current in history of science, oriented toward “paper tools” and “paper technologies”—those techniques of registering, copying, storing, collating, and conveying information which scholars knew and used before electrical and digital information storage, and thus offers material of interest to media scholars. Hellström provides a thorough and interesting discussion of this historiography, including Ann Blair, Ursula Klein, Staffan Müller-Wille, and Anke te Heesen, yet makes an important innovation by focusing on images. This step takes him beyond a narrowly utilitarian emphasis, by pointing out how important was the semantic content which was brought by the choice of images. Even if trees were used because their ready applicability in showing relationships, hierarchies, and affiliations, they also brought with them a range of other meanings—with theological, biblical, aristocratic, as well as organic allusions. Images of trees were effective at arranging and rapidly conveying information, but they were also symbols and metaphors, freighted with associations which could well go beyond the intentions of those who crafted and used them.

Given that the passage between fixist and transformist natural histories—the emergence of evolution—has received so much empirical and theoretical reflection, one might hope that future work, with more space, would engage directly with the arguments and methodological issues raised by Michel Foucault, not only in “Nietzsche, Genealogy, History,” which insisted on the breaks and artificial continuities underlying linear narratives, but also in *The Order of the Things*, with its close attention to the “epistemic” relationships among figures important for Hellström (Lamarck, Cuvier, Bonnet), and to the affinities between concepts and discursive regularities across seemingly distant fields. This dissertation takes on closely related questions, but with a very different method—a difference which could profitably be made more explicit. For instance, the final chapter—on the impact of the French Revolution on the representation of historical continuity and of nature itself—appears to suggest a historical and cultural explanation for connections that remain obscure and mysterious for Foucault in his most structural phase, and the emphasis on specific forms as technologies implies explanations of influence and diffusion with a material, traceable basis. Likewise, given the central place given to such terms as series and scales, and to the shift from an atemporal to a temporal order of nature, A.L. Lovejoy’s *Great Chain of Being* might also have been more directly engaged. Hellström has in *Lychnos* (2016), 179–188, written against a too hasty re-appropriation

of Lovejoy, as championed by some recent historians of ideas; Lovejoy, he points out, ignored the material bases of knowledge and focused too much on abstract ideas, reduced to “units”; he also focused on a single, canonical history of Western knowledge. Nevertheless, scholars’ understanding of the wide sources and massive ramifications (and cosmological consequences) of evolutionary thought owe a great deal to Lovejoy’s work; and despite Hellström’s very accurate critiques, the dissertation also remains centered on Western thought, and even a very specific subset, in Paris over about thirty years. Hellström does an excellent job of relating these genealogical but non-historical trees to the post-revolutionary and imperial moment—in which a great deal of information had to be transmitted to large numbers of people very quickly (a relationship between form and function most strongly advanced in the chapter on the provincial postal worker, Gallet). Yet following his own interest in material and global histories of ideas, his objects might further be contextualized within wider projects of European colonialism, international competition—as well as the environmental and technological histories of *actual* trees (for habitation, fuel, and paper), which no doubt underlie this history of primarily *metaphorical* trees.

Other possible lines of inquiry suggest themselves—topics implied, at times very overtly in the thesis, but which for understandable reasons of length and emphasis could not be addressed here. As Hellström has already published widely on the subsequent chapter of his story, notably the specifics of Darwin’s use of trees and its implications for subsequent projects in biology (“Darwin and the Tree of Life: The roots of the evolutionary tree.” *Archives of Natural History* 39:2 (2012), 234–252), as well as the central importance of trees for philology and the racial sciences with which it merged, emblemized by Schleicher’s tree of “Indo-Germanic” languages (“Is there an end to evolution?” *Global Intellectual History* 2:1 (2017), 100–104), this dissertation seems to invite a new examination, though within the methodological framework it lays out, of these later, more influential works. Having demonstrated that the genealogical trees of the early nineteenth century were not evolutionary, nor in any direct sense the ancestors of Darwin or Schleicher, we might ask: Does late nineteenth century evolutionism, with its arboreal images and metaphors of ramification and descent, now look different? Further—to follow a point Hellström raises early in the dissertation—as current biologists increasingly prefer more lateral images of networks, bushes, or rhizomes as means of understanding phenotypical variation, how do we think of the persistence and enduring compulsion of tree images and metaphors, both from the late nineteenth and from the early nineteenth century? These are just a few of the fascinating questions, at once empirical and theoretical, which Petter Hellström’s excellent thesis provokes for further research. This very accomplished, informative, deeply researched and beau-

tifully presented dissertation gives every indication that he is well equipped to answer them.

John Tresch

Warburg Institute, University of London

Att se skogens slumrande potentialer

Jimmy Jönsson: *Den biologiska vändningen. Biologi och skogsvård, 1900–1940*. Lund: Lund Studies in Arts and Cultural Sciences 22, Lunds universitet, 2018. 274 s. ISBN 978-91-983690-9-0, hft.

Alla som känner till dagens skogsdebatt vet att det finns en tydlig konfliktlinje mellan brukande och bevarande. Produktion och skogsindustri ställs mot biodiversitet och miljö med ekonomisk tillväxt, äganderätt och arbetstillfällen i den ena vågskålen och rödlistade arter, nyckelbiotoper och levande skog i den andra. I kritiken mot det moderna skogsbruket hävdas ofta att denna brukandeform bara tar hänsyn till träd och trädbestånd som produktionsenheter, medan skogen i dess helhet med alla dess arter, sammanhang och samspel drabbas av det ensidiga skogsbruket. En holistiskt inriktad biologi och ekologi blir således motsatsen till produktionsskogsbruket. Fullt så enkelt är det emellertid inte. Jimmy Jönssons gedigna avhandling *Den biologiska vändningen* visar att biologi och ekologiska tankesätt har funnits med som viktiga komponenter i det moderna skogsbruket sedan början av 1900-talet. Till stor del kan faktiskt det intensiva kalhyggesbruket, som inleddes efter andra världskriget, sägas vara grundat i en holistiskt inriktad biologisk forskning som utvecklades under 1900-talets första hälft.

Utgångspunkten för avhandlingen är att detta biologiska skifte inom skogsforskningen kan ses som en ”vändning”, det vill säga en markant tillkomst av nya teorier, förklaringar och språkbruk. Denna vändning inleddes i Tyskland under 1800-talets sista decennier och tog sedan fart i Sverige efter sekelskiftet 1900. Men denna vändning innebar inte att någon ny konsensus uppstod eller att det skedde ett paradigmskifte. När biologisk forskning började ta plats inom den nationellt mycket viktiga skogsnäringen, fanns redan utvecklade teoretiska och praktiska perspektiv rörande skog och skogsskötsel främst företrädd av den statstyngda och professionaliserade jägmästarkåren. Den stora frågan för dagen gällde hur så kallad skogsvård skulle bedrivas för att säkra ett stadigt inflöde av råvara till skogsindustrin samtidigt som skogen långsiktigt kunde upprätthållas som en hållbar nationell resurs. Det var främst den senare frågan som biologisk forskning kunde hjälpa till att utröna.

Utifrån denna spänning mellan produktion och hållbarhet samt mellan jägmästare och biologer är avhandlingens frågeställning följaktligen att undersöka: ”Hur påverkade biologisk forskning skogsvården och hur påverkade skogsvården den biologiska verksamheten?” (16). De centrala analytiska begreppen som Jönsson använder för att undersöka detta är gränsdragning, samproduktion och sociotekniska föreställningar. Medan gränsdragning fokuserar på hur biologerna satte upp gränser mot andra intressen och utövarer för att skapa en auktoritet och handlingsutrymme, sätter samproduktionen fingret på hur vetenskap, teknik och samhälle i växelverkan formar varandra. Slutligen, sociotekniska föreställningar belyser hur den biologiska forskningen sattes in i framtidsinriktad ram för att utveckla skogen som nationell resurs, vilket gav vetenskapen en tydlig samhällsroll och hur: ”Skogens liv blev ett praktiskt medel och ett politiskt objekt” (18). Sammantaget framstår dessa analytiska perspektiv som mycket väl valda i förhållande till avhandlingens problem, något som också på ett bra sätt går igen genom avhandlingens alla empiriska delar och slutdiskussionen.

Avhandlingen tar sitt avstamp kring sekelskiftet 1900 då det pågick en intensiv samhällsdebatt kring skogens exploatering, inte minst i norra Sverige, som en följd av industrialiseringen. En nyckelfråga gällde ”föryngring”, det vill säga hur skogen efter avverkning kunde återbeskogas igen för att skapa ett hållbart brukande. Här stod två skolor mot varandra; trakt-hyggesförespråkare som menade att skogen måste avverkas i större trakter (hyggen) och sedan aktivt återplanteras samt blädningsförespråkare som menade att avverkning skulle ske genom att hugga enskilda träd eller mindre ytor och sedan förlita sig på naturlig föryngring. Här saknades dock inhemsk forskning och allt fler röster i debatten krävde att skogsforskning som undersökte svenska förhållanden måste etableras, och då särskilt biologisk forskning om skogens naturliga förutsättningar och dess betydelse för skötseln. Som en följd av detta inrättades Statens skogsförsöksanstalt i Stockholm 1902. Även den högre skogliga utbildningen ansågs behöva en starkare vetenskaplig grund, något som resulterade i inrättandet av Kungliga skogshögskolan 1915. Båda dessa institutioner samlokaliseras samma år till Frescati och fick en gemensam styrelse.

Det är den biologiska forskningen som institutionaliserades vid denna miljö som utgör avhandlingens empiriska grund. Till skillnad från jägmästarna, som först 1950 fick en tillhörande forskarutbildning, hade dispute-rade biologer en etablerad vetenskaplig auktoritet. Även om det empiriska underlaget i avhandlingen är omfattande, är det ganska få personer som framträder ur materialet. Först ut var Gunnar Andersson, som var docent i botanik vid Stockholms högskola, och som rekryterades till botanistbefattning vid skogsförsöksanstalten. Som ett krav att ta den lågt betalda anställningen, krävde Andersson att det även skulle anställas en botanisk assistent.

Här anlitas Henrik Hesselman, som vid denna tidpunkt nästan var färdig med en botanisk avhandling om svenska lövängar vid Stockholms högskola. Snart övertog Hesselman Anderssons befattning och etablerade sig inom kort som en ledande person inom hela det skogsvetenskapliga området. Även om det inte framställs så i inledningen, är det Hesselman som är avhandlingens huvudperson. Hesselmans tid vid forskningsanstalten, 1902 till pensioneringen 1939, sammanfaller nästan helt med avhandlingens tidsmässiga avgränsning. Att välja att fokusera på Hesselman som en nyckelperson inom den framväxande skogsforskningen är fullt rimligt: han var en drivande person i utredningen av Skogshögskolan och utformandet av den högre skogsutbildningen, han blev 1915 professor och föreståndare för skogsförsöksanstalten, han etablerade ett stort nätverk i såväl Skogssverige som i den internationella skogsforskning och han byggde upp en skogsbiologisk forskarmiljö med flera lärjungar.

Hesselman var alltså en institutionsskapare och upphovsman av en viss forskningsinriktning. Detta arbete innebar gränsdragning på flera olika sätt. En gällde relationen till jägmästarkåren. Med udden riktad mot kvantitativa och produktionsinriktade jägmästare med utgångspunkt i den ekonomiskt färgade ”normalskogsläran”, pläderade Hesselman för en naturvetenskapligt grundad och biologiskt inriktad helhetssyn. Detta innebar ett dynamiskt perspektiv på skogen med utgångspunkt i forskning om växtgeografi, ekologi och evolutionsteori. Men det som Hesselman framförallt utvecklade var den skogliga markläran, där skogsmarkens mikrobiologi med alla dess bakterier och mikroorganismer framstod som en nyckel för att både förstå och hållbart sköta skogen. En annan gränsdragning gällde förhållandet mellan teori och ”den stora praktiken”, det vill säga hela skogssektorn med skogsbolag, skogsägare, myndigheter och skogsarbetare. Här fanns krav på nytta och ekonomisk vinst, som grundläggande forskning hade svårt att direkt svara mot. Även om de biologiska forskarna i avhandlingen beskrivs som ”teoretikerna”, arbetade de målinriktat för att med hjälp av fältförsök i lokala sammanhang testa generella teorier samt över tid omvandlas dessa till underbyggda praktiska skötselråd. Slutligen, en gränsdragning gällde förhållandet mellan forskning och utbildning, där forskningen skulle påverka innehållet i skoglig utbildning men samtidigt inte begränsas av undervisningens ramar och av för stora undervisningsbördor för de fria forskarna.

I en skoglig samhällsfär var samtidigt den biologiska forskningen helt beroende av ett växelspel med andra aktörer, det vill säga en fungerande samproduktion av en gemensam förståelse av skogen, skogsbruket och deras betydelse. I detta sammanhang fungerade Svenska skogsvårdsföreningen, bildad 1902 under namnet Föreningen för skogsvård, som en viktig arena i Skogssverige. Här möttes skogsbolagsdirektörer, storskogsägare, jägmästare, byrådirektörer, ministrar, landshövdingar och vetenskapsmän. Inte minst

årligt återkommande skogsexkursioner runt om i Sverige gav möjlighet till informella samtal och nätverksbyggande under lärorika men avslappnade former. För de biologiska skogsforskarna blev också föreningens tidskrift en viktig kanal för att nå ut med nya vetenskapliga rön till en bred publik. I tidskriften samsades populärvetenskapliga artiklar skrivna av Hesselman med flera med praktiska skötselråd, ekonomiska lägesbeskrivningar, nyheter och opinionsbildande artiklar. Vetenskap, intressen, värderingar och politik vävdes härmed ihop till en övergripande gemensam skoglig världsbild som kom att dominera den skogliga samhällsarenan under hela 1900-talet.

Även om avhandlingen har ett tydligt svenskt fokus, finns det internationella dimensioner. Bland annat den ryske bakteriologen Sergej Vinogradskijs teorier om de ”goda” mikrobernas betydelse för växelspelet mellan organiska och oorganiska material samt betonandet av kvävetts roll, livscykeln och marken som en sammanhållen organism fick stort gensvar. Andra inspirationer gällde indelandet av skogsmarken och dess levande komplex i olika sorter, såsom mull och den mindre produktiva råhumusen. I Tyskland hade liknande markbiologiska teorier lett till en stark vetenskaplig kritik mot trakthyggesbruket, men på besök i Tyskland konstaterade Hesselman att den mullrika tyska skogsmarken skiljde sig radikalt från den råhumusrika marken i norra Sverige. De naturliga förutsättningarna var helt annorlunda med en svårföryngrad och ”sjuk” jord. Försök på olika platser visade att blädning och självföryngring inte fungerade här såsom det gjorde i Tyskland. Så även om den teoretiska utgångspunkten var den samma för de tyska och de svenska markbiologerna, blev den praktiska slutsatsen olika. Medan man i Tyskland utifrån ett markbiologiskt perspektiv drog slutsatsen att olika former av blädningsbruk för att skydda det ömtåliga samspelet i marken var hållbart, gav den höga råhumushalten och svår föryngringsproblematik i Sverige argument för trakthyggesbruket.

I detta sammanhang betonar Jönsson betydelsen av sociotekniska föreställningar för att förstärka en svensk framtidsinriktad förståelse av skogen som nationell resurs. Detta visar sig inte minst i språket och användning av metaforer. Ett kalhygge blev med det nya biologiska språkbruket en ”föryngringsyta” som på många sätt kunde ses som en del av skogens ”naturliga” succession. Hesselman pläderade starkt för ”rationell markvård” där man genom aktiva åtgärder, såsom markberedning, bränning och plantering, kunde öka kvävehalten och öppna upp markens ”slumrande potential”. Överhuvudtaget framträder ett starkt bioekonomiskt tänkande där skogen och marken beskrevs som ett ”kapital”, som kan förvaltas, förmeras och generera en ökande tillväxt, såväl i skogen som i samhället. Den markbiologiska forskningen andades en optimism, där biologiska uthållighetsprinciper kunde omvandla det svenska skogsbruket från att vara exploaterande till att bli producerande. På detta sätt underbyggdes vetenskapligt en natur-

resursnationalism med fokus på skogen som Sveriges ”gröna guld”. Territoriet, skogen, näringen och forskning knöts samman genom en gemensam inriktning mot en ljusare framtid, där markbiologin sågs som helt nödvändig för att omvandla den latent potentialen i skogen till en verkligt användbar och hållbar resurs.

Ett intressant tema som Jönsson lyfter fram i avhandlingen är ”att se”. Blicken som en visuell teknik återkommer på en rad olika sätt i avhandlingen: att som en stat se skogen som en nationell resurs; att som en jägmästare kunna bedöma skogens produktionsmöjligheter, och att som en biolog kunna se skogen i dess helhet inklusive osynliga mikroorganismer. Dessutom försökte man utveckla seendet som ett ”handgrepp” för praktiska utövare, där de till exempel genom att titta på undervegetationen snabbt kunde avgöra den aktuella skogens biologiska förutsättningar. Slutligen användes seendet som en form av åskådningspedagogik, till exempel genom lättfattliga fältförsök och jordartsutställningar, för att sprida kunskap och nya skötselmetoder. I de olika sätten att se möts således en erfarenhetsbaserad och lokalt förankrad subjektiv känsla för sakernas tillstånd och anpassade åtgärder med en vetenskaplig objektiv, faktabaserad och uppifrån styrande blick. Intressant är också att man kan utläsa en koppling mellan seendet och avhandlingens teoretiska perspektiv: Att se som gränsdragning (vem har auktoritet att se vad), som samproduktion (ett ömsesidigt seende för en gemensam förståelse av skogen dess samhällsroll), samt som socioteknisk föreställning (en framtidsinriktad blick med inriktning mot handling).

Avhandlingens empiriska undersökning avslutas med Hesselmsans sista strid i samband med hans pensionering och tillsättningen av två professorer som föreståndare för skogsforsöksantalen respektive dess biologiska avdelning. Hesselmsans givna tronarvingar, Carl Malmström och Olof Tamm, utmanades här av såväl mer praktiskt orienterade sökande som företrädare för uppsaliensiska taxonomiska biologiska inriktningar. Här kom alltså gränsdragningsarbetet i skarpt läge. I tidens anda resulterade detta i en smutskastning där alla berörda, inklusive Hesselman själv, skrev mer eller mindre affekterade inlägg för att påverka tillsättningen. Efter olika turer lyckades dock Hesselmsans krets genom sin maktposition tillsätta båda positionerna, och Hesselmsans arv kunde leva vidare. Avslutningsvis diskuterar Jönsson hur detta arv och den biologiska vändningen pekar åt två olika håll. Som redan framkommit pekar den å ena sidan fram mot en modernistisk idé och ”den stora restaureringen”, som på 1950-talet introducerade ett storskaligt kalhyggesbruk för att omvandla de ”förstörda” svenska skogarna till hälsosamma, produktiva och hållbara produktionsskogar. Å andra sidan visar det fram mot en modernitetskritisk hållning och 1960-talets miljökritik mot det intensiva skogsbruket, där skogen i stället ses som komplex, levande men också skör.

Som klart framkommer är jag övergripande positiv till avhandlingen. Men vad vore en avhandlingsrecension utan kritiska synpunkter? En huvudinvändning är att avhandlingen håller sig väl mycket innanför ramarna. Inledningsvis utgår Jönsson från James Scotts *Seeing Like a State* (1998), som lyfter fram den tidiga ekonomiskt inriktade skogsvetenskapen som ett paradexempel på en ”högmodernistisk” hållning med ett kvantitativt ovanifrånperspektiv som leder till endimensionella och storskaliga lösningar. I en artikel från 2010 kritiserar den tyske historikern Richard Hölzl Scotts förenklade historieskrivning, och lyfter fram den kritik som både lokala skogsbrukare och biologiska forskare riktade det schablonmässiga skogsbruket under 1800-talets andra hälft. Här kan man se ursprunget till den biologiska vändningen och Jönsson skriver att: ”Syftet med denna avhandling är att vidareutforska Hölzls slutsatser och därmed bidra med kunskap om biologins och biologernas inträde i skogsnäringen” (14). Det är ovanligt att direkt hänvisa till tidigare forskning i sin syftesformulering. Med detta som utgångspunkt är det inte förvånande att Hölzls position bekräftas, att ”avhandlingens empiriska undersökning både bekräftar och fördjupar Hölzls slutsatser” (227). Med andra ord tycker jag att denna ram blir begränsande. Uppenbarligen finns i Jönssons avhandling resultat och resonemang som går bortanför såväl Scott som Hölzl men detta skrivs inte riktigt fram inom avhandlingens fastslagna gränser, vilket är synd.

Vad gäller gränsdragningsperspektivet finns ibland en tendens att källor och analys flyter ihop. På ett ställe står det: ”att Hesselman och andra [drog] demarkationslinjer gentemot inrättningens skogliga verksamhet. Målet med gränsdragningsarbetet var” (59). Detta är dock det enda exemplet där de historiska aktörerna nästan direkt tillskrivs en medveten gränsdragningsstrategi. Problemet är snarast att empirin och analysen i hög grad utgår från biologernas egen synvinkel och deras argument, med få utarbetade perspektivskiften och motröster. Detta förstärker intrycket att holistiska och teoretiska biologer stod mot reduktionistiska och praktiska jägmästare, något som bekräftar etablerade berättelser inom det interna skogsvetenskapliga historiemedvetandet. Även här hade följaktligen avhandlingen kunna ta ett steg bortanför de satta avgränsningarna för att i högre grad kunna ifrågasätta och kanske finna nya sätt att historiografiskt se på skogsvetenskapens framväxt.

Detta hänger i sin tur samman med beskrivningen av den samtida svenska kontexten. Sverige var i början av 1900-talet världens största exportör av sågade trävaror och ännu på 1930-talet stod skogsnäringen för femtio procent av Sveriges exportinkomst. Detta byggde upp gigantiska rikedomar åt både stat, företag och privatpersoner. Till exempel Halwylska palatset vid Berzeli park i centrala Stockholm, som numera är museum, är ett utslag av dessa rikedomar. Hur maktnära skogsforskningen var framkommer bland annat

genom högerpolitikern Arvid Lindman som samtidigt var statsminister, ledande person i skogsvårdsförbundet och satt i skogsförsöksanstaltens styrelse. Självklart lyfter Jönsson fram detta men det saknas ändå ett mer utarbetat maktperspektiv. Avhandlingen är i mångt och mycket en elitstudie som inte bara belyser retorik kring en framtida svensk skoglig ”bioekonomi” utan som också berör en faktisk ”biomakt” som direkt påverkade tiotusentals människors liv och skogarnas utformning. En annan kontext jag saknar gäller personliga och sociala förhållanden. De enskilda forskarna är visserligen inte avhandlingens empiriska eller analytiska fokus, men markbiologerna var inte mer än en handfull personer och särskilt Hesselman hade varit värd en liten biografisk rundmålning. Även här handlar det dock om maktförhållanden där privata relationer och nätverk antagligen direkt påverkade gränsdragningsarbetet. Vidare hade det varit intressant att veta hur assistenter och lokala skogsbönder hjälpte forskarna vid fältstudier. Slutligen, i en avhandling som nästan helt saknar kvinnor hade det varit bra med något resonemang om genus, inte minst för att fånga de manlighetsideal som fortfarande präglar skogsforskningen.

Dessa synpunkter påverkar dock inte den i grunden mycket positiva bedömningen av avhandlingen. På många sätt är *Den biologiska vändningen* precis som en nutida idéhistorisk avhandling ska vara. Den är drygt 250 sidor lång, bygger på en väl avgränsad och gedigen empirisk grund, tar avstamp i ett tydligt internationellt forskningsläge och det finns ett analytiskt spår genom avhandlingen som leder fram till en välgrundad historisk redogörelse och tydliga slutsatser, och allt detta utfört inom avsatta tidsramar. Detta är ju egentligen svårt att kritisera. Min huvudinvändning är ändå att avhandlingen är väl begränsad, både vad gäller forskningsläge, den empiriska avgränsningen, kontext och diskussion kring slutsatsernas räckvidd. Denna kritik handlar inte om att skriva en annan avhandling eller att lägga till så mycket nytt, utan att det i Jönssons avhandling redan finns resonemang som visar på en än större potential. På disputationen framkom också med all tydlighet att Jönsson har mycket bra koll på dessa vidare sammanhang och att han har god förmåga att dra analytiska trådar längre än vad det utvecklas i avhandlingen. Tveklöst utgör avhandlingen här en utmärkt grund för att ta ytterligare steg och utveckla fortsatt forskning som kan berika såväl historisk forskning som pågående diskussioner om skogens och vetenskapens roll i ett föränderligt samhälle och klimat.

Erlend Mårald

Umeå universitet

Kultiveringens politik

Synne Myrebøe: *Kultiveringens politik. Martha Nussbaum, antiken och filosofins praktik*. Umeå: Umeå universitet, 2019. 423 s. ISBN 978-917-855-060-9, hft.

Synne Myrebøes avhandling behandlar den amerikanska filosofen, klassicisten och bildningsaktivisten Martha Nussbaum. Syftet, framhåller författaren, är tvådelat: dels att ”undersöka hur den antika filosofins potentialitet aktualiseras i Martha Nussbaums kultiveringstänkande som en kritik av nutida kunskapskulturer, dels att utforska vad hennes tänkande och filosofiska praktik kan tillföra en nutida svensk diskussion om bildning” (16). Det handlar alltså om aktualisering på två nivåer: hur Nussbaum genom aktualisering av antik filosofi formulerar en samtidskritik, framför allt riktad mot en amerikansk kontext, och hur Myrebøe själv aktualiserar Nussbaums tänkande för att ingripa i en dagsaktuell svensk debatt om bildning. Avhandlingen är ambitiös i sin ansats att vara en tematisk studie av Nussbaums omfångsrika textkorpus från hennes två första publicerade artiklar från 1972 till ett av hennes senaste arbeten från 2018. Det är således en imponerande stor och brokig textmassa som utgör källmaterial och som därtill spänner över nästan ett halvt sekels författarskap.

Avhandlingen består av sju huvudkapitel. I det inledande kapitlet redogörs för förutsättningarna för arbetet. Det vägleds av tre övergripande frågekomplex. Det första handlar om vilka frågor som Nussbaum lyfter fram i mötet med antik filosofi, hur hon möjliggör en historisk förståelse av den antika filosofin där den och dess avgörande frågor står i centrum. Det andra handlar om Nussbaums aktualisering av den antika filosofin i syfte att gripa in i en nutida diskussion; hur hon mobiliserar antik filosofi för att blottlägga spänningar och tillkortakommanden i en dagsaktuell diskussion men också för att kunna formulera alternativ till det som hon kritiserar. Det tredje frågekomplexet handlar, som Myrebøe själv skriver, om ”kultiveringens politik i Nussbaums filosofiska praktik” och kretsar främst kring hennes egen aktualisering av Nussbaum i en svensk nutida utbildningspolitisk diskussion (46). Dessa tre frågekomplex relateras till tre ”problemkomplex” som enligt Myrebøe genomsyrar dagens diskussion om bildning (30): det ”falliska” problemet som handlar om maktordningar och tolkningsföreträden; det ”ekonomistiska” problemet som handlar om hur bildning har institutionaliserats och underordnats en ekonomistisk logik; och det ”nykonservativa” problemet som av Myrebøe framhålls som den politiska motsvarigheten till de två övriga.

Som avhandlingens titel och syftesformulering gör gällande är det ”kultiveringens politik” som står i centrum för undersökningen med utgångspunkt i Nussbaums ”kultiveringstänkande” (46). Dessa för avhandlingen bärande

begrepp, liksom Myrebøes sätt att arbeta analytiskt med dessa, får vi anledning att återkomma till nedan. Även hennes ”hermeneutisk-fenomenologiska tillvägagångssätt” som utmärks av en vilja att ”betrakta Nussbaums filosofiska arbete som en möjliggörande praktik” (49–50) kommer att diskuteras utförligare nedan.

I det första huvudkapitlet får vi möta Nussbaums tänkande och de många områden som det omfattar. Myrebøe tar fasta på hennes idé om kultivering som något danande som tar hela människan i anspråk såsom kännande, tänkande och handlande. Denna idé formulerar Nussbaum i kritik mot en ensidig upptagenhet i västerländsk kunskapstradition vid rationalitet som frikopplad från människors känslor, kroppslighet och sinnlighet. Myrebøe lyfter fram hur Nussbaum med hjälp av antik filosofi bygger upp en systematisk argumentation för att humanistisk utbildning i dag bör vara något kultiverande, något som fostrar oss som människor. Därigenom försöker Nussbaum, som Myrebøe uttrycker det, formulera en ny humanism som ett alternativ till dagens alltför fattiga och utarmade kunskapskultur.

I det andra kapitlet undersöks Nussbaums läsning av Herakleitos med fokus på begreppen *psyche* och *logos* som i Nussbaums förståelse blir en relation mellan det partikulära/enskilda (*psyche*) och det gemensamma/universella (*logos*). Myrebøe visar hur Nussbaum genom läsningen av Herakleitos lägger grunden för en filosofisk praktik som pekar fram emot hennes eget kultiveringstänkande och mot hennes specifika sätt att aktualisera den antika filosofin.

I kapitel tre är det Nussbaums behandling av Platon som står i fokus och den dubbla roll han intar i hennes tänkande. Myrebøe framhåller att Platon är den som osynliggör sinnen och känslornas roll i kunskapandet, vilket gör att han blir den relief mot vilken Nussbaum tydliggör sin kritik mot en dualistisk kunskapstradition som har idealiserat ett kroppslöst förnuft. Myrebøe argumenterar dock för att Nussbaums läsning av Platon även möjliggör för en helt annan tänkare att framträda. Genom att intressera sig för de litterära aspekterna av hans filosofi, vilka inte tas i beaktande av den anglo-amerikanska tradition som Nussbaum står i dialog med, blir Platon en komplex figur för Nussbaum som den som samtidigt också öppnar för känslans och sinnlighetens plats i det filosofiska tänkandet.

I det fjärde kapitlet behandlas Nussbaums förståelse och aktualisering av Aristoteles tänkande. Myrebøe påvisar hur Aristoteles blir en samtidskritisk resurs för Nussbaum med hjälp av vilken hon kan formulera alternativ till de problem som hon ser i sin egen samtid. De alternativ Nussbaum finner hos Aristoteles blir därför också hennes egna alternativ till en positivistisk och reduktionistisk kunskapskultur. Myrebøe tydliggör också hur Nussbaum med hjälp av Aristoteles kan artikulera den enskilde individens relation till större sammanhang såsom en kritik mot en alltför atomistisk syn på individen,

vilken enligt Nussbaum har fått företräde inom och utarmat en amerikansk liberal idétradition.

I det femte kapitlet diskuterar Myrebøe Nussbaums aktualisering av hellenistisk filosofi med fokus på filosofins samhällsterapeutiska uppgift och funktion att bota det sjuka och icke-fungerande i människans samhällstillvaro. Det framhålls att målet för Nussbaum är att förändra filosofin till en praktisk levnadskonst, samt att förena till synes motstridiga idéer i ett försök att ge en liberal politisk tradition en i Nussbaums ögon mer fullödlig innebörd.

I det sjätte och sista kapitlet undersöks både det tragiska som en viktig aspekt av Nussbaums kultiveringstänkande och den samhällsterapeutiska roll som hon ger kärleken. Myrebøe återknyter här till avhandlingens inledande frågor och argumenterar för att Nussbaums tänkande kan hjälpa oss att förstå humanism och bildning på nya sätt som inte reproducerar gamla maktordningar och "fallogocentriska" ideal (39) och därigenom också kan användas som en tillgång i den svenska bildningsdebatten. Kapitlet, och avhandlingen, avslutas med en reflektion över hur Nussbaums filosofiska praktik kan beskrivas som en minneskonst samt hur det förflutna genom att alltid kunna aktualiseras på nytt bär på en radikal kraft att ge upphov till nya, tidigare otänkta, möjligheter.

Det är en språkligt välfungerande avhandling som dock hade vunnit både i elegans och skärpa på ytterligare en bearbetning. Den har en i huvudsak robust och fungerande fotnotsapparat. Läsaren vägleds genom stora delar av arbetet med hjälp av en tydlig disposition som skapar en sammanhängande helhet. Dock brister tydlighet och överskådlighet i avhandlingens sista avsnitt som bitvis är kompakta och svårgenomträngliga; här hade begrepp och resonemang behövt klargöras och utvecklas för att möjliggöra en ordentlig förståelse. Ett mindre genomarbetat intryck ger även de från engelska till svenska översatta citaten (med original i fotnot). De leder inte sällan till oklarheter och felaktigheter som bitvis försvårar såväl läsningen som förståelsen av texten.

Martha Nussbaum är lika produktiv som provokativ. Hon omnämns ofta som en av världens mest inflytelserika filosofer och har ett rikt och omfattande författarskap som spänner över nästan fem decennier. Hon är en tongivande röst i försvaret av den humanistiska bildningens samhällsrelevans och har gjort sig känd som en orädd kritiker av bland annat amerikansk liberalism, utilitarism och akademisk elitism. I skärningspunkten mellan filosofi och juridik, tänkande och aktivism har hon engagerat sig i frågor om mänskliga rättigheter och global rättvisa. Men hon är också omstridd och kritiserad, inte minst från feministiskt och postkolonialt håll för att vara eurocentrisk, idealistisk och normativ.

Det är mot bakgrund av Nussbaums omstridda position som man får anta att Myrebøe har formulerat sin teoretiska och metodologiska ansats. Denna

ansats utmärks av viljan att se potentialen – snarare än problemen – med Nussbaums tänkande och filosofiska praktik. Med stöd i bland annat Rita Felskis och Toril Mois postkritiska hållning beskriver Myrebøe sitt tillvägagångssätt som ett försök att i stället för att som brukligt vid textanalys ”ställa sig misstänksam inför den text som undersöks” utveckla en inlyssnande och inkännande läsning som tar fasta på ”kritikens sinnliga dimensioner” (53). Myrebøe säger sig sätta en inlevande läsart i arbete som försöker stå emot impulsen att ta den studerade texten i besittning.

Detta tillvägagångssätt utgör avhandlingens styrka och på samma gång dess svaghet. Styrkan visar sig i synnerhet i kapitlen om Herakleitos och Aristoteles. Här möjliggör en läsning som är inriktad på ”vad texten har att säga” (51) en väg bortom den ofta polariserade debatten om Nussbaums tänkande för att synliggöra en mer komplex bild av hur Nussbaum arbetar. Inte minst utgör kapitlet om hur Nussbaum med hjälp av Herakleitos mejslar fram sin specifika läsart ett både analytiskt skarpt och originellt bidrag till en fördjupad förståelse av Nussbaums filosofiska praktik. Detta kapitel borde tveklöst göras tillgängligt för en internationell publik.

En fråga som snabbt infinner sig och som förblir obesvarad i avhandlingen är i vilken relation den inlyssnande läsarten står till den lika centrala ansatsen att aktualisera. Att aktualisera handlar om att ta fasta på det i texten som kan ges aktualitet, enkelt uttryckt om att göra bruk av något för att förstå något annat. Genom att ställa två läsarter i centrum – en som inte vill ta texten i besittning och en som gör just det – utan att dröja vid dynamiken mellan dem, går en möjlighet förlorad att föra en metarefleksion över det originella och utmanande med att sätta båda dessa läsningar i arbete. I motiveringar av den inlyssnande ansatsens relevans betonar Myrebøe vikten av att ”inte fastna i en uttömmande kritik av den liberala humanism som Nussbaum utgår från, utan snarare ställa frågor till detta tänkande för att kunna urskilja vilka otänkta potentialer det kan tillföra vår egen tid” (71). Och hon fortsätter: ”I den litteratur som föreligger visar det sig vara ett större intresse för att använda Nussbaum för att tydliggöra egna poänger än för att undersöka hennes filosofi, en kritik som också kan riktas mot mitt eget arbete” (71). Här har vi spänningen i ett nötskal, så glasklart och effektivt formulerat. Och ändå lämnas läsaren i sticket när Myrebøe inte dröjer vid frågan utan hastar vidare i texten.

De två citaten tydliggör att Myrebøes inlyssnande ansats formuleras i motsättning till en kritisk läsart. Upptagenheten vid att utgöra ett alternativ till de kritiska läsningar som gjorts av Nussbaum gör att undersökningen inriktas på hur Nussbaum aktualiserar den potential som hon själv anser vara av vikt att aktualisera. Det ger således inte mycket utrymme åt frågor som handlar om den historieskrivning som blir resultatet av Nussbaums arbete. Eller annorlunda uttryckt: Uppmärksamheten riktas mot vad Nussbaum

själv skriver att hon gör, snarare än mot det hon gör *genom* det hon skriver. Frågan vad den antika filosofin blir för redskap i Nussbaums händer och som gör att den ser ut som den gör i hennes tolkning får därför mycket lite utrymme, trots att avhandlingen handlar om Nussbaums aktualiserande praktik.

Det verkar som att Myrebøe ser en kritisk undersökning och en undersökning av oupptäckta möjligheter som två skilda vägar att gå, vilket är synd. Det finns en stor potential i Myrebøes ansats som skulle kunna ha utvecklats ytterligare om vägarna hade fått sammanstråla. Jag efterlyser med andra ord inte en kritik av Nussbaum för tillkortakommanden eller felaktiga tolkningar utan ett tydligare fokus på hur Nussbaum sätter den antika filosofin i arbete på sätt som ibland sammanfaller, ibland inte, med det hon själv säger att hon gör. I avhandlingen finns förvisso randanmärkningar av detta slag. Men genom att inte följas upp får de karaktären av spridda kritiska röster. Dessa borde ha givits en större tyngd i Myrebøes egen reflektion, dock inte nödvändigtvis såsom en kritik av Nussbaums kultiveringsprojekt (för att det är liberalt, eurocentriskt, idealistiskt, normativt och så vidare – som etiketter är de ointressanta i sammanhanget), utan som en integrerad del av analysen där de hade kunnat berika och fördjupa undersökningen av Nussbaums praktik genom att tydligare dra isär det som *sägs* och det som *görs* i hennes aktualisering av den antika filosofin.

En annan aspekt av detta är vad som synliggörs och osynliggörs i Nussbaums historieskrivning. Den aktualisering av filosofin som ligger till grund för Nussbaums problembeskrivning och även för de lösningar hon formulerar, vilar på att hon gör ”den västerländska kunskapstraditionen, från Platon och framåt” till ett mycket enhetligt fenomen (18). Även om Myrebøe vid flera tillfällen framhåller Nussbaums bestående ointresse för en tysk eller fransk fenomenologisk tradition diskuteras inte hur dessa strömningar skulle komplicera den enhetliga bild Nussbaum målar upp. Med ett tydligare intresse för vad som faller utanför Nussbaums historieskrivning hade Myrebøe också kunnat synliggöra hur Nussbaum reducerar en mångfacetterad och heterogen tradition och därigenom kanske också den potentialitet som hon tycker sig kunna utvinna i historien.

Ett ytterligare uttryck för hur styrkan och originaliteten i Myrebøes ansats också utgör dess svaghet står att finna i hennes sätt att arbeta analytiskt. Nussbaums kultiveringstänkande beskrivs som avhandlingens ”forskningsobjekt” (55). Men, betonar Myrebøe, det är inget som står till förfogande eller finns från början utan är något som uppstår och framträder som ett enhetligt objekt först som ett resultat av undersökningen. Detta fångar tydligt den rörlighet som utmärker Myrebøes hermeneutiska arbetsätt: Kultiveringstänkandet träder fram i och genom undersökningen, liksom kultiveringens politik först framträder som ett sammanhängande mönster

genom vävandet av alla dessa trådar som finns i Nussbaums enorma textkorpus.

Denna svårfångade relation mellan ”kultiveringens politik” som namnet både på det som framstår som utgångspunkt för och som resultat av undersökningen, behöver inte vara ett problem. Ofta är det en dynamisk spänning som finns i idéhistorikers sätt att arbeta och där studieobjekten inte enkelt låter sig ringas in då de förändras i takt med tolkningsarbetet. Oklarheter kan i dessa fall vara produktiva och bidra till en djupare förståelse om man som läsare kan härbärgera en viss initial osäkerhet. Det är tydligt att undersökningsobjektet, ”kultiveringens politik” är rörligt på detta sätt i avhandlingen. Här finns en klar ansats att låta de centrala begreppens innebörder framträda i och genom tolkning snarare än att på förhand definiera deras innebörder. Men avhandlingen utmärks även av improduktiva oklarheter i vad ”kultiveringens politik” refererar till, beskriven både som Nussbaums ”tillvägagångssätt” och som en ”analytisk ingång” i undersökningen av detta tillvägagångssätt (42). Dessa oklarheter återkommer på flera nivåer i avhandlingen: rösterna glider samman, distinktionen mellan analytiska och empiriska begrepp blir otydlig (när är kultiveringens politik Myrebøes ord och när är det Nussbaums, när används det analytiskt och när är det en självbeskrivning?), vilket stundtals försvårar förståelsen av vad det är som egentligen undersöks.

En av avhandlingens viktigaste ambitioner är att undersöka på vilka sätt Nussbaums filosofiska praktik kan hjälpa oss att komma förbi gamla maktordningar och förstå bildning på nya sätt. Denna fråga ramar in av det som i avhandlingen kallas det falliska problemkomplexet: ett kluster av problem som kretsar kring maktförhållanden och tolkningsföreträden, kunskapsintressen och kanoniserade traditioner. Det inbegriper även ett logocentriskt ideal som beskrivs som ”en föreställning om språket som en förutsättning för att vara del av det allmänna ur vilket bildningen skapas” (34). Denna dubbla förståelse av det logocentriska är produktiv då den möjliggör för Myrebøe att tydliggöra en kritik mot ett bildningsideal som har marginaliserat kroppen, känslorna och det sinnliga. Den hjälper oss helt visst att synliggöra Nussbaums relevans i försöken att formulera en ny humanism som står i en levande och komplex relation till sitt eget förflutna.

Den dubbla förståelsen av det falliska/logocentriska hade dock också kunnat användas för att tydliggöra den spänning som finns i hjärtat av bildningsbegreppet – också Nussbaums – mellan att kultiveras fritt (att aktualisera en potential som finns i var och en) och att samtidigt kultiveras i enlighet med en bestämd idé eller ett ideal om vari denna kultivering består. Det falliska problemkomplexet hade på så vis kunnat användas analytiskt, inte enbart för att visa på Nussbaums relevans, utan också för att visa hur det falliska problemet studsar tillbaka och drabbar henne själv (där det falliska

snarare sätter fingret på svårigheten att *inte* reproducera den ordning som man vill kritisera). Även här hade jag gärna sett en fördjupad undersökning som tar upp på vilka sätt Nussbaums kultiveringstänkande både omkullkastar och upprätthåller den falliska traditionens ordning. Eller annorlunda uttryckt: hur idén om att vi behöver utveckla det mänskliga inom oss tycks förbli i skärningspunkten mellan emancipation och disciplinering – så också Nussbaums kultiveringstänkande.

Myrebøes avhandling vittnar om en förmåga att systematisera en stor och spretig textmassa och ett mycket produktivt författarskap. Den lyckas, genom att gå Nussbaum nära, fånga hur det förflutna och nutiden speglar varandra i Nussbaums specifika sätt att arbeta filosofiskt. Genom läggandet av ett omfattande pussel förs skilda delar av Nussbaums författarskap samman. Avhandlingen lyckas på så vis förmedla en djupare förståelse av hur Nussbaum läser och använder den antika filosofin för att formulera en systematisk kritik av sin egen tid och gripa in i en dagsaktuell diskussion om den humanistiska kunskapens villkor. Därigenom framträder också Nussbaums kultiveringstänkande i ny skärpa. Det komplexa i hennes tänkande synliggörs, vilket ofta skymms i den polarisering som utmärker kritiken av hennes arbete.

Det som är styrkan i avhandlingen blir också till delar dess svaghet. Ambitionen att inte dominera Nussbaum och ha en mer följsam läsning gör att Myrebøes och Nussbaums röster bitvis glider samman, samt att Myrebøe ibland upplåter sin röst för mycket åt Nussbaum själv. Ansatsen gör också att kritiken som tas upp mot Nussbaum främst förstås som positionsintaganden i en förutsägbar debatt, i stället för att låta den få en mer analytisk tyngd i undersökningen av kultiveringstänkandets potential. Utforskandet av vad Nussbaums kultiveringstänkande kan tillföra en svensk bildningsdebatt, är den mest originella och vågade delen av avhandlingen men också den mest tentativa och prövande, och där en del trådar som läggs ut förblir lösa. Här hade jag önskat att Myrebøe hade dröjt sig kvar och benat isär de komplexa och i dag högst angelägna begreppen om en ny bildningstanke och en ny humanism.

Kultiveringens politik är en ovanlig idéhistorisk avhandling genom att den utöver att vilja förstå något i historien och med hjälp av historien också vill bidra till att förändra det som den söker förstå. Det är ett modigt och anspråksfullt arbete som inte räds att ställa stora frågor som inte enkelt låter sig besvaras. I dag påminns vi allt oftare om att vi inte bör ta humanioras existens för given, att varje generation faktiskt måste erövra den på nytt. Mot den bakgrunden kan Myrebøes avhandling inte vara mer angelägen.

Victoria Fareld

Stockholms universitet

The conceptual life of feminism: from liberation to rights

Valgerður Pálmadóttir: *Perplexities of the personal and the political. How women's liberation became women's human rights*. Umeå: Department of historical, philosophical and religious studies, Umeå University, 2018. 202 pp. ISBN 978-91-7601-947-4.

Dr. Pálmadóttir's book *Perplexities of the Personal and the Political: How Women's Liberation became Women's Human Rights* is beautifully written and draws on a wide range of interdisciplinary sources, making the text both informative and clear. It is a substantial and well-researched contribution to knowledge in both the history of ideas and gender studies. Pálmadóttir explores several key themes and makes an original contribution to interdisciplinary feminist work on rights and social movements and to the theorisation of personal narrative in relationship to the nature of 'the political'. At its core, it analyses two International People's Tribunals and tracks the different histories, narratives and political claims that shaped these events, as well as the implications of both, in relationship to each other and going forward. The two tribunals are *Crimes Against Women* (Brussels, 1976) which was a radical feminist grassroots event responding directly to the perceived limits of the UN Conference on Women (Mexico, 1975), and the *Vienna Tribunal of Women's Human Rights*, also planned in relation to a UN conference – this time on Human Rights (1993). Both tribunals respond to the limits of UN approaches, but with different audiences: the first tribunal sought an alternative form of justice and recognition to the UN conference; the second tribunal sought to extend the UN conference's view of human rights to centre Women's rights as Human Rights.

In the process of documenting and interrogating these two tribunals for her book, Pálmadóttir makes a series of important interventions. Firstly, the focus is on the changing nature of international feminism with respect to the claims it makes of law, recognition and rights. Pálmadóttir asks how these two moments – 17 years apart – exemplify broader shifts or repetitions that are central to feminist organising, highlighting not only the different contexts of the two tribunals but the different methods and modes of those claims. Second, in light of this historical work, she explores and interrogates the nature of the *feminist testimonial* within and across these two contexts. In the feminist field Pálmadóttir is engaged with, personal narrative is consistently understood as exemplary of broader political claims, and yet its character has been less closely theorised than one might expect. Arguing for closer attention to the specific nature and mobilisation of personal narrative in relationship to 'the political', Pálmadóttir also makes a wholly original

argument about related shifts and repetitions in the meaning and method of consciousness-raising for feminist projects. As she argues: 'It turns out that consciousness raising is a slippery concept that can mean different things depending on who employs it and in what context' (170). In this process of exploring 'slipperiness' and insisting on the need for a closer account of the personal as political, Pálmadóttir teases out a new historiography of feminist theory and politics, one that emerges when tracked through the different claims that have been made about sexual and gender-based violence as the basis of women's oppression.

The book demonstrates a wide knowledge of international feminism, feminist and critical rights work, feminist political theories of both 'the personal' and the 'political', and showcases considerable methodological skill in its exploration of the case studies and in the marshalling of theory to explore those sites in order to generate a series of original insights. The book brings together materials concerning both tribunals from a range of sources: original transcriptions of the tribunals, published accounts of the events, journal reviews of these, and additional materials such as personal testimony, and related publications. This forms a rich body of work to analyse and is in itself an original contribution to knowledge: feminist archives remain both minimal and marginal to broader knowledge production and the book does considerable archival work to provide a deep context for these tribunals. In addition, Pálmadóttir places the Tribunals in a broader historical context of international feminist activism with a focus on sexual violence, situating these in relationship to early twentieth century approaches to sexual violence and trafficking in women and girls. This is important, because it challenges a common perception of these concerns as emerging only in the late twentieth century. It is an important demonstration of different histories (or histories of difference) that occur when we track the specifics rather than generalities of feminist politics and is a *tour de force* in that respect. The methodologies employed are thus transferrable, and might usefully be taken up by other feminist intellectuals tracking various other histories of international feminist activism (of voting rights, for example, of employment equality, of sexual freedom, or of what we now call intersectional). As a result of this historical and archival work the book foregrounds the complex and often contradictory history of approaches to 'sexual and gender-based violence' as providing a point of common focus to ground international feminist activism, and will become a focus for citation of similar concerns.

Pálmadóttir draws out a series of theoretical threads to engage these contexts and to draw these forward to provide insights into contemporary feminist theory and activism. First, she contextualises the archival and case study material through existing understandings of rights, consciousness-raising, and personal narratives in relationship to the political. This is thorough

work, introducing a range of theoretical approaches from the times being studied and up to the contemporary moment. Pálmadóttir is smart and thoughtful in this respect, preferring to provide critical overviews of debates in the field to staking a concrete claim to theoretical attachment. Thus we are introduced to theories of affect and politics, critical legal framing of violence against women, human rights and gender, feminist psychology and narrative theory of a range of kinds. Nevertheless, some preferences do emerge from within the cracks, as one might expect. For example, in the charting of work on rights (from political theory as well as feminist approaches) the choice of Wendy Brown as a primary interlocutor does of course locate Pálmadóttir as poststructuralist in orientation, with a particular understanding of politics in her own right. And in thinking about testimony as motivated and affective rather than neutral one could say the same. This does not seem problematic to me, although I would have preferred this to be grasped more firmly as part of the book. In my view, staking one's claim would have enriched rather than skewed the subsequent argument that personal narrative relates to 'the political' in a range of ways that enable and limit the historiography of international feminist politics. Finally, these theoretical and contextual framings allow for an approach that centres personal narrative as methodologically important to an analysis of the case studies and as a way of opening up a dominant historiography of feminist thought. A primary finding of the book, then, is an insistence that when we follow the threads of 'the personal', when we take these seriously as part of how politics is framed, articulated and imagined, then our understanding of what has happened and what is happening now in gendered and intersectional terms has to be reformulated. In mobilising 'personal narrative' as itself having a contested and complex feminist history, Pálmadóttir moves us well beyond the dominant exploration of this question as one of 'for or against' the personal versus the political. Instead she forces us to ask after the 'evidence of experience' (to use Joan W. Scott's 'Questions of Evidence: the Evidence of Experience', *Critical Inquiry* 17, 1991) as a key to unlocking the nature of political thinking and action. This is a hugely important intervention in the field, because it shows how important a historiography of approaches and concepts in feminist theory is to understanding both the past and present of feminist action.

In terms of primary intellectual contributions, the book is firstly a detailed and important historiography of the significance of resisting sexual and gender-based violence within international feminist organising. Second, the book takes up and explores the changing role of personal narrative (and testimony) in relationship to 'the political' (both within feminism and more broadly). A key insight here is the way that consciousness raising as a methodology moves from being a technique to generate feminist self-knowledge

(at individual and group levels) to being a technique to generate empathy or compassion from a broader political context (from the UN or other rights bodies, for example). Third, and building on the above, the book takes up the important issue of co-optation or de-politicisation of feminist methods such as consciousness raising by broader ‘rights’ discourses and practitioners. Pálmadóttir proposes that this approach could be a model for identifying this tendency *a propos* of other feminist or progressive concepts and practices, so that rather than saying x or y approach is self-evidently radical or self-evidently conservative, we might instead look at the ‘life of the concept’ in context. This is of course an approach highly pertinent to the history of ideas and helpful for broader interdisciplinary feminist studies.

Finally, the book remains concerned with contemporary feminist theory and practice, asking key questions about how sexual and gender-based violence became central to a particular feminist agenda. While feminist theorists are by now used to the centrality of that agenda for a feminist political project (whatever we think about that development), the history of that move to the centre has not been explored in this way. Further, Pálmadóttir explores the ways in which contemporary transnational or international feminism comes to centre ‘rights’ and public mainstreaming over a radically transformative approach to knowledge, power and authority. My take-home from this is not that personal narrative is teleologically *bound to* move from self and community transformation to a persuasive mode of gaining empathy/compassion from the state, international institutions, or international law but that it is precisely *not so determined*. If we can identify discursive and inter-subjective shifts in the life of a practice or concept in feminism (from grassroots and spontaneous, to policy-oriented and strategic), then we will be in a better position to intervene as feminists.

Pálmadóttir’s historiographic reflections are a particular strength of the book. While at times this seems conceived of as a series of shifts that take us inexorably in a singular direction, this in fact runs counter to the author’s intentions. Indeed, Pálmadóttir ends the book by referring to ‘the turn towards a human rights framework – which [...] characterizes feminist struggles’ (189) rather than resolving them. Perhaps fuller attention to the *failures of conceptual translations* as well as their trackable successes might have been a helpful addition, so that the contestation that marks each political moment (including the Tribunals) remained at the forefront of the analysis. Pálmadóttir retains that tension in her exploration of the Brussels Tribunal but this gets lost in the exploration of the second. So for example, in the first, there are interesting reflections on how the participants (from Spain as well as elsewhere) did not agree with testimony as the basis of ‘evidence’ and how these issues were bound up with problems of structure or its lack for strategic intervention. But, by the end of the second case study, the

sense is that personal narratives had been *entirely* co-opted. So too one could be forgiven for thinking that contemporary feminism was entirely dominated by the post-Vienna position, which I would dispute, and I think the author would too. This is of course one of the difficulties with writing counter-histories: that one becomes caught up in the dynamics one disputes, partly because of needing to describe them.

While the tribunals Pálmadóttir explores are very international events, and the history of feminism is an international one, the book pays too limited attention to ways of conceiving of the story of transnational feminism other than through approaches centring sexual and gendered violence. That decision is of course in line with the aims of the book, but it does have the effect of flattening the rich and varied histories of international feminist theory and activism. This decision perhaps reaches its clearest limit with respect to Pálmadóttir's discussions of race, ethnicity, culture or religion. On the one hand, there is some reflection on the use of a 'civilisational' discourse as central to the increased dominance of a 'rights' framing of personal stories (90), which I very much appreciated. But there is not much analysis here and the introduction of the key theorists Chandra Mohanty and Gayatri Spivak feels rather thin. Similarly, there is identification of the use of 'slavery' as metaphor or 'race' as a parallel form of oppression to women's oppression, but no reflection of the limits of metaphorising or parallelising race. As lots of people have pointed out, that tends to reproduce 'women' as white and thus as 'learning from' e.g. civil rights rather than having been actively involved in it as staked participants (white or black). In this respect, I would have liked a much fuller theorisation and politicisation of questions of race through the book. In the author's commitment to historiography too, a focus on race and transnational contestations would also have given a different picture of the feminist present, in which the whiteness of anti-porn/anti-violence feminisms (and indeed transphobic feminisms) could have been centred.

This is a compelling, thoughtful and intellectually illuminating book. Its methods and insights will be of considerable use for feminists and historians of ideas in their own projects. It changes how we understand the question of 'the personal' and 'the political' and allows us to think historically about the concepts we hold dear in fruitful and complex ways.

Clare Hemmings

London School of Economics and Political Science

Jämlikhetens apori

Tomas Wedin: *The aporia of equality. A historico-political approach to Swedish educational politics 1946–2000*. Göteborg: Göteborgs universitet, 2018. 271 s. ISBN 978-91-7833-259-5.

Det finns en dikt av Göran Greider som heter ”Gravskrift över den svenska skolan” och lyder som följer:

Här vilar den svenska skolan:
Uppäten av vinsttänkande
och stiftelser stödda av Saudiarabien,
hemsökt av betygsinflation
och segregation
med lärare som uppmanas
tänka karriäristiskt
Den mördades av marknaden
Dess brott var jämlikhet
Glöm den aldrig.

I den elegiska dikten framkommer en syn på den svenska skolans förfall som inte bara många vänsterdebattörer utan också akademiker ofta ger uttryck för. I den pedagogiska och utbildningsvetenskapliga forskningen brukar man i det sammanhanget tala om ett systemskifte som inträffade i början av 1990-talet, med en lång rad reformer av vilka de viktigaste var införandet av skolpengen, kommunaliseringen av skolan och övergången från regelstyrning till målstyrning. Det här skeendet har under de senaste åren kritiskt granskats i flera vetenskapliga studier och bland annat beskrivits som en förskjutning från likvärdighet till marknad, och från en kollektivistisk till en nyliberalt individualistisk utbildningsmodell. I forskningen hänvisas det inte sällan till New Public Management som under de senaste decennierna på ett grundläggande sätt har förändrat villkoren för skolan liksom för många andra offentliga institutioner och verksamheter.

Den här standardberättelsen om systemskiftet i den svenska skolan utgör en central utgångspunkt i Tomas Wedins avhandling *The Aporia of Equality: A Historico-Political Approach to Swedish Educational Politics 1946–2000*. Utan att egentligen ifrågasätta berättelsen som sådan vill Wedin problematisera och nyansera den genom att visa på den kontinuitet som också finns i förhållande till dominerande aspekter av efterkrigstidens utbildningspolitiska tänkande i stort. Detta görs först och främst genom en fokusering på hela periodens demokratiska strävanden och därmed också på den ”jämlikhet” som enligt Greiders dikt utgör den svenska skolans ”brott”.

Den jämlikhetens apori som nämns i avhandlingens titel är inte helt enkel att sammanfatta, men på ett plan handlar det om hur en allt starkare fokusering på elevcentrerad undervisning under efterkrigstiden har bidragit till att undergräva den demokratiska ordning som reformerna syftade till att stärka. Undertiteln framstår då som mer omedelbart begriplig; här ringas den undersökta tidsperioden in, från 1946 till 2000, med fokus på den svenska utbildningspolitiken som analyseras utifrån vad Wedin kallar en historiepolitisk approach.

Till formen är det fråga en sammanläggningsavhandling som består av en drygt 100-sidig kappa samt fyra artiklar av något varierande omfång. Som de är återgivna här är den kortaste på 20 sidor och den längsta på knappt 50, men antalet tecken per sida varierar mellan artiklarna och de är egentligen mer jämnlånga än sidantalet antyder. Tre av artiklarna är redan publicerade i mer eller mindre välrenommerade internationella tidskrifter, *History of Education*, *Confero* och *Lychnos*, medan den fjärde är inskickad för bedömning till *Journal of Philosophy of Education*. Som sig bör sätter kappan in artiklarna i ett större sammanhang, men förtjänstfullt nog fördjupar den också de teoretiska utgångspunkterna liksom vissa av de bärande resonemangen samtidigt som den visar hur allt detta relaterar till tidigare forskning.

Vad gäller det empiriska källmaterialet består det huvudsakligen av ett antal offentliga utredningar. Närmare bestämt är det nio statliga utredningar om skola och utbildning som står i centrum. Kronologiskt sträcker de sig från *Betänkande och förslag angående obligatorisk sjuårig folkskola* från 1935 (SOU 1935:58) till *Skola för bildning* från 1992 (SOU 1992:94). Även vissa andra offentliga utredningar används, men då mer sporadiskt, liksom några kompletterande propositioner, däribland ett par av senare datum. För att vara en avhandling i idéhistoria måste materialet sägas vara tämligen begränsat. Det innebär inte nödvändigtvis ett problem, men risken är överhängande att det minskar resultatens generaliserbarhet. Frågan om representaviteten och generaliserbarheten berörs, men hade gärna hade fått diskuteras mer utförligt.

Syftet med avhandlingen beskrivs så här: ”the aim of the present thesis is to examine how the problem of equality – particularly in terms of how the individual has been imagined in relation to the collective – appeared within key educational policy documents between 1946 and 2000 in Sweden.” Det är ett tämligen öppet och allmänt formulerat syfte, men det uppfylls väl. Dock skulle man kunna invända att avhandlingen också gör mycket annat. Förutom den empiriska undersökningen handlar det om ett högst lovvärt försök till teoriutveckling. Detta framkommer inte av syfteformuleringen, men däremot av de fem forskningsfrågor som står i fokus i de fyra artiklarna eller delstudierna. Delvis går således dessa frågor bortom och utöver syftet snarare än att konkretisera och operationalisera det.

I den första artikeln, "In Praise of the Present: The Pupil at Centre in Swedish Educational Politics in the Post-War Period", undersöks föreställningen om att eleven ska placeras i centrum i undervisningen och hur denna i vissa avseenden genomgående uppfattning har förändrats under efterkrigstiden. Då källmaterialet består av offentliga utredningar handlar det i praktiken om hur föreställningar om den enskilda eleven manifesterats i de undersökta policydokumenten, från 1935 till 1992. Artikeln visar hur den ursprungliga strävan efter att förbereda eleverna för deras framtida medborgarskap från 1970-talet och framåt transformerades till en betoning av den demokratiska verksamheten i själva skolorna. Från att tidigare ha varit framtidsorienterat har fokus i det utbildningspolitiska demokratiarbetet på så sätt blivit allt mer inriktat på skolans inre arbete här och nu, inklusive det demokratiska samspelet mellan lärare och elever.

I den andra delstudien, "The Paradox of Democratic Equality: On the Modified Teacher Role in Post-War Sweden", som är den längsta av de fyra artiklarna, flyttas undersökningsfokus från elevrollen till lärarrollen. Det handlar om hur synen på den ideala läraren har förändrats över tid, mellan 1946 och 2001, men också om vilka olika uppfattningar som framförts i policydokument rörande själva undervisningsstoffet, det vill säga vad eleverna förväntas lära sig i skolan. Vad gäller lärarrollen visas det att avståndet mellan olika lärarkategorier successivt har minskat. Samtidigt har lärarauktoriteten som sådan liksom den allmänna tilltron till samhälleliga institutioner efterhand försvagats. Med ord lånade från en tidig SOU har den gamla "auktoritetskolan" därigenom kommit att ersättas av en "aktivitetsskola". Tillsammans med olika organisatoriska förändringar har allt detta enligt Wedin lett till att den ideala läraren i vår senkapitalistiska tid bäst kan beskrivas i termer av karaktär, förstått både som en roll och en personlighet. Denna utveckling har gått hand i hand med ett nedtonande av det givna lärostoffets betydelse. Snarare än att betona skolans funktion i överföringen av ett kulturarv från den ena generation till den andra, förväntas eleverna lära sig lära och inhämta kunskap på egen hand. I slutet av artikeln förs också ett kortare resonemang, som sedan vidareutvecklas i den avslutande delen av kappan, om att ambitionerna att skapa en jämlik skola öppnade upp för den privata och privatiserande logik som slog igenom i början av 1990-talet. Denna dialektiska utveckling beskrivs här i termer av den demokratiska jämlikhetens paradox.

Den tredje artikeln, "Tocqueville, Equality and Individualisation: On the Democratisation of Pre-University Education in Post-War Sweden", utgår från det som empiriskt har påvisats i de två första delstudierna och tar sig an den något oväntade frågan om hur den franske 1800-talstänkaren Alexis de Tocquevilles teorier om den tilltagande demokratiseringen och jämlikheten i samhället – som han presenterade i sitt omfattande verk *De la*

démocratie en Amérique (1835–1840) – kan belysa och fördjupa förståelsen av den svenska utbildningspolitiken under den undersökta perioden. Wedin lyfter fram fyra dimensioner i Tocquevilles analys av demokratiseringsprocessen som han menar är särskilt relevanta i detta sammanhang, nämligen en allt mer dominerande demokratisk epistemologi, att auktoritetens betydelse tonas ner till fördel för åsikter och uppfattningar, en tilltagande temporal provinsialism där nutidsupptagenheten i praktiken innebär en begränsad tidshorisont, samt en förskjutning från konventionella till naturliga band. Ett centralt begrepp i sammanhanget är imaginär eller föreställd jämlikhet. Det är en form av jämlikhet som är abstrakt och individorienterad och som står för någonting annat än såväl den formella jämlikheten inför lagen som den reella ekonomiska eller distributiva jämlikheten. Det är en sådan imaginär jämlikhet som enligt Wedin har varit dominerande i efterkrigstidens svenska utbildningspolitik. Den har varit en avgörande ideologisk komponent i både policydokumentet och de genomförda reformerna. Problemet är bara, menar Wedin, att denna imaginära jämlikhet tenderar att undergräva den normativa grund genom vilken den politiska ordningen legitimerar sig själv.

Slutligen har vi den fjärde artikeln, ”Educational Equality: A Politico-Temporal Approach”, i vilken två rätt olika frågor diskuteras: för det första hur tendensen till en tilltagande jämlikhet kan relateras till en allt starkare fokusering på det egna nuet på bekostnad av både det förgångna och framtiden; för det andra hur Hannah Arendts reflektioner om utbildning och politik kan användas för att belysa och bättre förstå den jämlikhetsproblematik som står i centrum i avhandlingen. Till skillnad från de andra delstudierna tar denna artikel inte avstamp i systemskiftet kring 1990 utan i stället i den upplevda krisen efter andra världskriget och en därmed sammanhängande vilja att modernisera och demokratisera hela det svenska samhället, inklusive utbildningsväsendet. Denna vilja kom att befrämja den imaginära jämlikheten. Samtidigt lyfter Wedin fram ett alternativt politiskt jämlikhetsbegrepp som han ser som mer fruktbart än det som har dominerat den svenska utbildningsdebatten. Det är ett jämlikhetsbegrepp som utgår från Arendts utläggning av det klassiska grekiska begreppet *isonomia*, som snarare än om likhet inför lagen handlar om allas rätt till politisk aktivitet. I enlighet med detta, och utifrån Arendts resonemang om krisen i det amerikanska utbildningsväsendet på 1950-talet, argumenterar Wedin för att skolan på en och samma gång måste skydda eleverna och succesivt introducera dem till den offentliga och politiska världen.

Som framgår av detta är de två första artiklarna empiriskt orienterade medan de båda andra snarare är fråga om en teoretisk vidareutveckling. Sammantaget beskrivs detta som ett vertikalt angreppssätt, där de empiriska undersökningarna får ligga till grund för en vidare teoretisk reflektion

och analys. Till det vertikala hör också det historiska eller diakrona perspektivet, till skillnad från ett synkront dito. Med denna kombination av ett diakront perspektiv och en teoriutvecklande ansats är avhandlingen tänkt att fungera överbyggande mellan å ena sidan utpräglad empirisk forskning eller historiografi och å andra sidan abstrakt politisk teori. Detta överbyggande är också det centrala i den historiepolitiska approach som Wedin utvecklar i anslutning till den tyske historikern Jörn Rüsen och den franske historikern François Hartog och dennes resonemang om hur människor på både kollektiv och individuell nivå förhåller sig till och gör bruk av tiden, det vill säga hur människor under olika perioder tenderar att relatera till det förgångna, samtiden och framtiden.

Närmare bestämt urskiljer Hartog vad han kallar tre olika historicitetsregimer: en första som är riktad bakåt i tiden och som var förhärskande fram till slutet av 1700-talet, en andra som tvärtom är framtidsorienterad och en tredje som är upptagen av det egna nuet. I Hartogs efterföljd menar Wedin att den moderna tiden länge utmärktes av att vara framtidsinriktad men att det synsättet under senare decennier, från 1970-talet och framåt, ersatts av en alltmer dominerande presentistisk regim, vilket innebär att den egna samtiden alltmer hamnat i fokus medan betydelsen av såväl det förflutna som framtiden tonas ner. Denna rörelse från det framtidsinriktade till det presentistiska kan Wedin sedan hitta belägg för och verifiera i det undersökta materialet rörande den svenska skolans utveckling under efterkrigstiden.

De slutsatser och resultat som Wedin kommer fram till i de olika delstudierna diskuteras vidare i den avslutande delen av kappan, "Concluding Discussion". Här fördjupas inte minst föreställningen om jämlikhetens apori. Det är ett begrepp som etableras tidigt i avhandlingen men som får en utförligare förklaring först här, det vill säga hur den progressiva elevcentrerade utbildningen beredde vägen för nittiotalets nyliberala reformer med dess utpräglade marknadstänkande. Man kan diskutera om apori verkligen är det mest lämpliga begreppet för att komma åt den logiken. Som vi sett använder Wedin också uttrycket jämlikhetens paradox, medan en mer hegelianskt eller marxistiskt orienterad författare snarare skulle ha talat om det som en form av dialektik. Hur som helst understryker Wedin att man i den tidigare forskningen har varit alltför upptagen med att poängtera det radikalt nya i det som då skedde och att man därigenom missat den kontinuitet som finns i förhållande till tidigare strävanden. Kontinuiteten visar sig också i att det under hela perioden funnits en tendens till decentralisering och en successiv försvagning av lärarauktoriteten liksom en nedtoning av undervisningsstoffets betydelse. Denna kontinuitet hindrar inte att det efterhand skett förskjutningar, inte minst i avseende på det jämlikhetsideal vars utveckling avhandlingen spårar i de olika policydokumenten.

I avhandlingen urskiljs efterhand fyra huvudsakliga jämlikhetsbegrepp: formell (inför lagen), reell (distributiv och ekonomisk), imaginär (utifrån Tocqueville) och politisk jämlikhet (utifrån Arendt). Det är en på många sätt intressant och klargörande uppdelning, men det blir aldrig riktigt tydligt hur den imaginära eller föreställda jämlikheten, som Wedin uppehåller sig mest vid, närmare bestämt förhåller sig till de andra begreppen. Samtidigt kan man undra var frågan om den reella jämlikheten tar vägen i avhandlingen. Det mest slående i de senaste decenniernas utveckling är ändå att den faktiska ojämlikheten kraftigt har tilltagit. Men det faktum att Sverige under efterkrigstiden blev alltmer jämlikt fram till cirka 1980 och att ojämlikheterna därefter bara tilltagit nämns egentligen endast i förbigående. I och för sig kan detta sägas vara en del av den standardberättelse som avhandlingen problematiserar och nyanserar. Inte desto mindre framstår det som egendomligt att skriva en hel avhandling om jämlikhetsidealet i den svenska skolan under efterkrigstiden utan att närmare gå in på den problematiken.

Vad gäller undersökningsperioden 1946 till 2000 ringas den in redan i undertiteln. Rörande detta finns dock några smärre inkonsekvenser, som att första artikeln undersöker tiden 1935–1992 medan artikel två omfattar åren från 1946 till 2001. En fördel med perspektivet i den första artikeln är att det öppnar upp för jämförelser med tiden före 1946. Att detta saknas i avhandlingen i övrigt är synd inte minst med tanke på ambitionen att visa på de långa utvecklingslinjerna. I själva verket vore det motiverat med ett ännu längre perspektiv för att bättre kunna belysa det typiska i efterkrigstidens utbildningspolitik. Nu blir det oklart på vilka sätt erfarenheterna av andra världskriget innebar ett brott mot den tidigare ordningen. Var det också fråga om ett brott i avseende på historicitetsregimerna, det vill säga att man gick från en tillbakablickande till en framtidsorienterad regim? Hur förhåller detta sig i så fall till Hartogs övergripande resonemang där brytpunkten mellan dessa båda regimer lokaliserar redan vid tiden för den franska revolutionen? Den typen av frågor hade med fördel kunna diskuteras utförligare.

På liknande sätt skulle det ha varit intressant om även tiden efter 2001 hade tagits upp mer systematiskt. En motivering som ges till att exkludera de stora reformer som genomfördes 2008–2011 är att de var av en sådan karaktär att hela studiens upplägg annars hade behövts modifieras. Men frågan blir då på vilket sätt detta utelämnande påverkar samtidsrelevansen av undersökningens resultat. Gäller den samtidsdiagnos som åtminstone implicit görs i avhandlingen bara för tiden fram till 2001?

Avslutningsvis kan något allmänt sägas om sammanläggningsgenrens fördelar och nackdelar. Inom stora delar av akademien är detta numera den dominerande avhandlingsformen. Det gäller inte minst det pedagogiska fält

som Wedins avhandling i flera avseenden gränsar till. Men inom just idéhistorieämnet hör sammanläggningsavhandlingar fortfarande till ovanligheterna. Det är väl känt att många idéhistoriker har en förkärlek för att skriva monografier, gärna på svenska, men *The Aporia of Equality* visar på de stora förtjänster som en sammanläggningsavhandling kan ha gällande såväl koncentrationen av forskningsuppgiften som spridningen av forskningsresultaten genom vetenskapliga tidskrifter. Därmed inte sagt att studien skulle stå helt fri från den typen av problem som närmast är ofrånkomliga med den här typen av sammanläggningsavhandlingar.

En sådan begränsning, som författaren själv kommenterar i inledningen, är att det lätt leder till omtagningar och upprepningar. I detta fall gäller det framför allt standardberättelsen om systemskiftet kring 1990, som tas om rätt många gånger, men också hur vissa teoretiska utgångspunkter måste etableras i de olika artiklarna, däribland aktualiseringen och användandet av Hartogs historicismregimperspektiv. Ett annat problem med sammanläggningsavhandlingen eller snarare med det artikelformat som den bygger på är att det på ett så pass begränsat omfång kan vara svårt att belägga vissa mer generella slutsatser. Som redan framkommit har Wedin i vissa fall löst detta på ett elegant sätt genom att återknyta till artiklarnas resultat i kappan. Men en del slutsatser i artiklarna återkommer inte i kappans diskussion. Det gäller till exempel det som tas upp i artikel två om att det samtida läraridealet borde beskrivas i termer av karaktär. Det är ett resonemang med svag underbyggnad och som teoretiskt i mångt och mycket utgår från Alasdair MacIntyres *After Virtue* som ursprungligen utkom 1981 och som skrevs i en helt annan kontext. Snarare än som något karaktärsmönster upplever nog många lärare i dag sig som omyndigförklarade levande verktyg som endast förväntas utföra det som styrdokumentet säger åt dem att göra. Här tycks deras karaktär vara av underordnat intresse.

Som framkommit finns det en del svagheter och oklarheter i avhandlingen liksom vissa punkter där en vidareutveckling av analyserna och resonemangen hade varit välkommen. Detta förtar dock på intet sätt det samlade intrycket att det är fråga om en vederhäftig, klagörande och på många vis stimulerande avhandling med mängder av intressanta iakttagelser, reflektioner och resonemang. Det är bra, bitvis utmärkt, och det finns all anledning att gratulera Tomas Wedin för ett väl genomfört avhandlingsarbete.

Anders Burman

Södertörns högskola